# Jaume III de Mallorca: historiografia i bibliografia

Jordi Maíz Chacón
UNED C. A. Illes Balears

**Resum:** L'estudi analitza la figura de Jaume III de Mallorca al llarg de la història. Pretén recollir els diversos tractaments i visions que hi ha al voltant de la figura del darrer rei de la monarquia privativa de Mallorca. El text comença amb una repassada als autors i obres quasi contemporanis a les del monarca i s'endinsa en el tractament dels segles XV-XVIII. Per finalitzar, abordem la historiografia mallorquina i externa dels dos darrers segles, per tractar de donar una visió àmplia dels corrents i discursos establers vers aquesta època tan complexa de la història de Mallorca.

**Paraules clau:** Regne Medieval de Mallorca; Segle XIV; Jaume III, Historiografia.

**Abstract:** The study analyzes the figure of James III of Majorca throughout history. Aims to collect various treatments and visions that exist around the figure of the last king of the monarchy of Medieval kingdom of Mallorca. The text begins with an overview of contemporary authors and works almost to the Monarch and enters treating XV-XVIII. Finally, we address the historiography and external Majorcan last two centuries, to try to give an overview of trends and speeches establers verse that time so complex history of Mallorca.

**Key words:** Medieval Kingdom of Mallorca; XIV century; James III, Historiography.

# Jaume III de Mallorca: historiografia i bibliografia

Jordi Maíz Chacón
UNED C. A. Illes Balears

Sintetitzar en poques línies les visions històriques vers la figura de Jaume III al llarg dels quasi set-cents anys de l'inici del seu regnat no sembla gaire senzill. El darrer rei de la Corona de Mallorca ha estat i –també perquè no dir-ho– està envoltat de tòpics, llegendes i episodis que enlluernen o tornen fosca la seva figura i el seu regnat. Jaume III de Mallorca és –sens dubte– un dels personatges més recurrents de la Història i la historiografia local.

Al llarg dels segles, de l'edat mitjana fins a l'actualitat, historiadors, literats i erudits s'han apropat a l'època del monarca, a la cultura, a l'economia, a la societat, a la demografia, a les arts o a la política des de diversos punts de vista i amb conclusions divergents. L'estudi que presentam aquí simplifica en unes poques pàgines tota aquesta producció; obres diverses i complexes que ens endinsen en el món de la creació històrica, la percepció sentimental i el rerefons ideològic i metodològic de cada un dels autors.

Cal advertir que la nostra aproximació acull la totalitat de les pàgines escrites vers Jaume III, feina que podem considerar a hores d'ara quasi impossible o més bé pròpia d'un estudi molt més ampli i multidisciplinari que pogués concloure una visió molt més profunda. Malgrat tot, ens endinsaren en els principals autors i les principals línies interpretatives que han analitzat la fi dels Reis de Mallorca. L'estudi inclou també una síntesi dels autors i un llistat bibliogràfic on qualsevol que vulgui aproximar-se a la temàtica pugui trobar un bon nombre de referents a considerar.

Gabriel Ensenyat assenyala que la reintegració de la Corona de Mallorca en el si de la Corona d'Aragó va provocar debats i polèmiques ja entre els mateixos contemporanis als fets.[1] Al segle XIV, el cavaller aragonès Thomàs Périz de Foses va adreçar un poema al monarca per demanar clemència envers el rei mallorquí:

1 ENSENYAT PUJOL, G.: «Jaume III i Pere el Cerimoniós a través de la historiografia balear», *Lluc*, 774 (1993), pàg. 15-20.

*«Reys d'Aragó, l'auta semensa*
*reyals don vos etz e d'Entensa*
*merçe totz temps ab cor frach elial*
*ach, no guardan nuyl fayt descominal*

*Na Resplandens, amors vos vensa*
*feiz me, si us play, dolça parvensa*
*car si merce del vostre serf lial*
*no'us pren, dese pecatz faitz criminal.»*[2]

La relació entre el trobador i el monarca era forta fluida anys enrere, llavors el rei havia facilitat al cavaller la compra d'un cavall amb una donació econòmica.[3] El germà de Thomàs, Artal, va ser més tard anomenat governador de Mallorca el 1356, també es va casar amb Esclarmonda, filla de Sanç (germanastre de Jaume III de Mallorca). També a la *Crònica* de Pere IV[4] fa conservar la versió del monarca sobre el conflicte i quina és la seva actitud:

> *«Habiamos puesto la ciudad y reino de Mallorca bajo nuestro poder, para lo cual ordenamos hacer cuatro cosas: lo primero era llevar la corona y demás insignias reales, para honrar a la ciudad y reino de Mallorca, porque Nos eramos dignos de tal honor y aun de otros mayores; la segunda para dar públicamente honor y nobleza a la ciudad de Mallorca, la cual está poblada y llena de mucha gente lela que le honra, y que por lo mismo es digna también de todo honor y tales distinciones; la tercera, para explicar y declarar nuestro derecho y los tuertos, gravámenes, rebeliones y felonías que nos hizo Jaime el que fue rey de Mallorca... y demás cosas que dicho rey en Jaime nos habia hecho, por los cuales, segun antes os hemos dicho más por extenso, debía dicho rey perder toda su tierra y dejar a su persona a merced nuestra.»*

La visió de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, desenvolupada al tercer capítol del llibre, la podem considerar com a part afectada en el conflicte, no coincideix plenament amb els testimonis dels primers cronistes mallorquins com Binimelis o Mut, els quals consideraven els fets des d'una perspectiva més propera a l'administració mallorquina.

2 *«Rei d'Aragó, l'alta llavor real d'on vós sou, i la d'Entença, va tenir sempre pietat amb cor franc i lleial, no reparant en cap fet sense costum / Senyora esplendorosa, que venci l'amor i poseu-me, si us plau, dolç semblant, perquè si no us pren pietat del vostre lleial serf, el punt cometreu pecat mortal»*. Adaptació a partir de l'occità: RIQUER, Martí de Riquer: «Thomas Periz de Fozes, trovador aragonés en lengua provenzal» *Archivo de Filología Aragonesa*, 3 (1950), pàg. 19.

3 RIQUER, Martí de Riquer: «Thomas Periz de Fozes...

4 *Crónica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso o del Punyalet,* traducció i anotacions per A. de Bofarull, Imp. Alberto Frexas, Barcelona, 1850. Vegeu també: BARCELÓ CRESPÍ, Maria: «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349) en la historiografia mallorquina», *Royaume de Majorque. De l'histoire au mythe,* CeDACC, Perpignan, 1997, pàg. 119-128; FERRER I MALLOL, Maria Teresa: «Las crónicas reales catalanas», SARASA, Esteban (coord.): *Monarquía, crónicas, archivos y cancillerías en los reinos hispano-cristianos: siglos XIII-XV*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2014, pàg. 77-144.

A finals del segle XVI, l'historiador manacorí Joan Baptista Binimelis va publicar la primera gran història de Mallorca: *Història General del Regne de Mallorca.*[5] L'obra publicada originalment en català no tingué molta difusió a l'època, prest va traduir-se en versió completa al castellà i la primera versió va quedar parcialment perduda. Al llibre, l'autor destaca la covardia dels habitants de Mallorca, els quals van mostrar molt poca o nul·la resistència a les tropes de Pere el Cerimoniós i a les operacions prèvies de reintegració política dels territoris. L'estudi de Binimelis projectava una visió clara, l'obra era una comanda dels Jurats del Regne de Mallorca i volia oferir una visió dels fets en línia de l'encàrrec;[6] on la decadència de les institucions pròpies eren conseqüència de la intervenció exterior i també de la desfeta i traïció dels habitants de Mallorca.

La visió crítica de Binimelis va ser repetida també per Vicent Mut al segle XVII, on la covardia dels habitants de Mallorca van ocasionar la pèrdua del regne de Mallorca. Aleshores, el govern de Jaume III va caure en la traïció dels seus súbdits els quals es mostren incapaços de defensar el reu regne. L'obra de Joan B. Binimelis sí que va tenir una certa acceptació i continuïtat entre els historiadors del segle XVII. El 1632, Joan Dameto i Cotoner, nou cronista de Mallorca va publicar la seva obra: *Historia general del reyno balearico.* El text de Dameto feia una síntesi de la història de Mallorca, una obra continuadora de Binimelis i del qual repetir fets i dades.

La successió de Joan Dameto i Cotoner com a cronista de Mallorca en substitució de Joan Binimelis tampoc no ens aporta moltes novetats respecte a la visió dels fets. El 1632 va escriure la seva obra més significativa: *Historia General del Reyno Baleárico,*[7] malauradament només conservam el primer volum que s'estén fins al 1311. Per la seva banda, Vicent Mut i Armengol a la seva *Historia del reyno de Mallorca* va fer un resum dels fets amb una introducció clarament definitòria:

> «El asunto de este libro es el odio que toma las armas contra un cuñado; es la sangre contra la propia sangre: es el poder y la ambición, que corren precipitadamente sin justificación, y violados los pactos; el rey D. Pedro de Aragón pasa a la conquista de las islas.»[8]

5 BINIMELIS, Juan: *Nueva historia de la isla de Mallorca y de otras islas adyacentes,* José Tous, Palma, 1927.

6 Vegeu els estudis: DURAN GRAU, Eulàlia: «Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 49 (1993), pàg. 485-496; ENSENYAT PUJOL, Gabriel: «Quina acceptació tengué la Història del Regne de Mallorca de Joan Binimelis?», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 49 (1993), pàg. 497-510.; ENSENYAT PUJOL, Gabriel: «Història general del Regne de Mallorca, Joan Baptista Binimelis i Garcia: 1593», SIMÓN I TARRÉS, Antoni (Coord.): *Tendències de la historiografia catalana*, 2009, pàg. 433-437; MOLL, Antoni Lluís: «Les llegendes en la narraciò històrica: el cas de la Història de Mallorca de Joan Binimelis», *Estudi General,* 23-24 (2004), pàg. 249-260.

7 *La Historia general del Reyno Balearico...*, En Mallorca en casa de Gabriel Guasp, Palma, 1632.

8 *Historia del Reyno de Mallorca*, Herederos de Gabriel Guasp, Mallorca, vol. II, 1650.

A principis del segle XVII, historiadors com Jerónimo Zurita assenyalen a la seva obra magna *Anales de la Corona de Aragón* que bona part de les iniciatives desenvolupades per reincorporar la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó partiren des de Mallorca.[9] La visió de Zurita no deixar de ser també polèmica, l'historiador l'aragonès no amaga la seva particular visió envers Pere IV.[10] Al llarg del segle XVIII, també la polèmica jaumista va continuar. Autors com el lul·lista P. Antoni R. Pascual mostraren certa afinitat al monarca de Mallorca amb els seus testimonis.[11]

També la historiografia francesa ja al segle XVIII va desenvolupar un esforç significatiu per recuperar els fets i els principals esdeveniments que van relacionar el sud de França amb les illes Balears. L'estudi vers l'anomenada Corona de Mallorca i el regnat de Jaume III inclou una recuperació de la participació del Rosselló al regnat i al conflicte entre Jaume i Pere el Cerimoniós. Un clar exemple va ser l'obra escrita el 1777 de Vaquette d'Hermilly: *Histoire du royaume de Majorque avec ses annexes,*[12] parla de la infeudació i de no respectar el pacte testamentari de Jaume I, el qualifica de dèbil i ofereix una àmplia i extensa relació de fets que van des de 1341/2 fins al 1349.

Vaquette d'Hermilly reitera algunes idees de Zurita, qui ja estableix que bona part de l'illa va veure amb bons ulls l'arribada dels delegats i enviats del Cerimoniós, a l'illa hi havia un gran descontentament pel gran nombre d'impostos que la població local pagava. L'autor no ofereix nova documentació i argumenta en relació a les obres de l'aragonès i també de Mut. Vaquette d'Hermilly era un conegut de la historiografia espanyola de l'època, uns anys enrere havia participat en la traducció d'una de les obres més significatives del segle XVIII: *Synopsis histórica chronologica de España* del religiós lleonès Juan Ferreras.

El conservador de la biblioteca de Perpinyà, Dominique Marie Joseph Henry, va publicar el 1835 la seva obra *Histoire de Roussillon: comprenant l'histoire du royaume de Majorque*. L'obra descriu amb detalls les campanyes realitzades per Pere el Cerimoniós al Rosselló, Henry recull els episodis –especialment de Perpinyà o Montpeller– amb dades ja aportades com les de Zurita,[13] Pedro Abarca[14] o Hermilly, argumentació que completa amb documents de l'Arxiu de Perpinyà o de la *Histoire générale de Languedoc.*[15]

9 *Anales de la Corona de Aragón*, 1610, Saragossa (Edició de Ángel Canellas, Institució Ferran el Catòlic, Saragossa, 2003).

10 Vegeu l'estudi de: SERRA I BARCELÓ, Jaume: «'Lo rei qui fo'. El context del destronament de Jaume III», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals 'El regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 265-290. També la síntesi de: CANELLAS LÓPEZ, Ángel: *Fuentes de Zurita: documentos de la alacena del cronista relativos a los años 1302-1478*, Saragossa, Institució Ferran el Catòlic, 1974.

11 BARCELÓ CRESPÍ, Maria: «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349)...

12 *Histoire du royaume de Majorque avec ses annexes,* Jean-Edme Dufour & Philippe Roux Imprimeurs, Maastricht, pàg. 222.

13 *Anales de la Corona de Aragón...*

14 L*os Reyes de Aragon en anales historicos: distribuidos en dos partes al Rey N. Señor en su Consejo de Aragón*, Imprenta Imperial, Madrid, 1682.

15 J.-B. Paya Éditeur, Toulouse, 1840-1846.

A finals del segle XIX, l'historiador Albert Lecoy de la Marche publica *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque,*[16] en el llibre Lecoy utilitza també a Zurita com a font per descriure els fets que van del 1343 a 1349. Malgrat tot, l'arxiver francès aporta en el seu llibre documents de l'Arxiu de Barcelona (de la Corona d'Aragó), de l'Arxiu de Mallorca o de l'Arxiu Nacional per acompanyar la seva argumentació.[17] Les transcripcions documentals inclouen un extracte del procés del procurador reial contra Jaume III; les expedicions a Mallorca i al Rosselló de Pere el Cerimoniós; la correspondència entre Felip de Valois i el monarca d'Aragó o fins i tot la renúncia d'Isabel de Mallorca de tots els seus drets de 1358. L'aportació de finals del segle XIX de Lecoy de la Marche sembla ser pro documentada i establir una relació de causes i efectes en el procés de reintegració de la Corona de Mallorca. La historiografia del Rosselló ha estat també influenciada pels tòpics envers el regne de Mallorca, a més a més, en la seva majoria han volgut integrar els episodis rossellonesos en el si de la història general de França.[18]

La diversitat ideològica i les versions desenvolupades en els segles XVI i, principalment, XVII, configuren dues postures clarament contraposades. Per una banda, la visió romàntica de la pèrdua del regne de Mallorca i de la dinastia de Mallorca; i per una altra banda, una visió antijaumista i partidària de la reintegració en el si de la Corona d'Aragó. Ambdues visions van conviure al llarg del temps i es desenvolupen amb força amb les noves formes de fer Història al segle XVIII i XIX. La primera de les visions, clarament considera una usurpació la reintegració territorial, una reincorporació qualificada de confiscació política i territorial.[19] Les operacions desenvolupades per Pere IV van ser considerades de forma negativa per una bona part dels historiadors locals del moment. Historiadors en alguns casos que no utilitzen grans recursos documentals i que centren el seu discurs en les cròniques de Binimelis o d'altres dels segles anteriors; consideren immorals i cruels les operacions desenvolupades per les autoritats de la Corona d'Aragó.

Quasi amb unanimitat, els historiadors del segle XIX mostren una idea comuna: la reintegració de la Corona de Mallorca en el si de la Corona d'Aragó va ser negativa pel regne privatiu. Aquesta visió crítica envers les actuacions de Pere el Cerimoniós van afectar també a alguns autors com Joan Benejam, qui des de Menorca a finals del segle XIX va profunditzar en la versió maquiavèl·lica dels plans del monarca del casal de Barcelona:[20]

16 LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majorque (îles Baléares, Roussillon, Montpellier, etc.)*, E. Leroux (Paris), 1892, 2 volums.

17 Per veure la seva formació i trajectòria: BERLIOZ, Jacques: «Albert Lecoy de La Marche (1840-1897)», *Le Rire du prédicateur, récits facétieux du Moyen Âge,* Brépols, París, 1992, II, pàg. 191-197; LE POTTIER, Jean: «Histoire et Érudition : recherches et documents sur l'histoire et le rôle de l'érudition médiévale dans l'historiographie française du XIX$^{e}$ siècle», *Position des thèses,* École Nationale des Chartes, París, 1979, pàg. 75-82.

18 ENSENYAT PUJOL, G.: *La reintegració de la Corona de Mallorca...,* I Editorial Moll, Palma, 1997, pàg. 60-62.

19 ENSENYAT PUJOL, G.: «Jaume III i Pere el Cerimoniós...

20 BENEJAM SAURA, Juan: *Historia de Menorca*, Impremta i Llibreria S. Fabreques, Ciutadella, 1897.

*«Desgracia fué para el tercer Jaime de Mallorca que se sentase en el trono de Aragón un monarca como Pedro IV, llamado el Ceremonioso (1335). Ambicioso el nuevo soberano, no vió con buenos ojos que se mantuvieran las Baleares segregadas de sus estados, y se propuso destronar al rey de Mallorca, su cuñado. Pero no era hombre Pedro IV de Aragón que atacase frente a frente a los que consideraba como enemigos suyos; astuto como la serpiente, llena su cabeza de maquiavélicos planes y solapadas argucias, aparentando obediencia estricta a la ley, pero en realidad mistificándola y prostituyéndola...»*[21]

Segons Benejam, l'objectiu de la monarquia a Menorca era prou clara:

*«Por lo demás, muy poco influjo tuvieron en Menorca los sucesos que se realizaban en el continent. Hombres y dinero debía sacar Pedro IV de la Isla, para ir á formar parte de su ejército los primeros, y para atender á sus cuantiosos gastos los segundos, y todo ello contribuiria á menguar las fuerzas de la Isla.»*[22]

Per la seva banda, la realitat cultural i política de l'illa de Menorca va generar un fort desenvolupament de la historiografia i dels estudis històrics a finals del segle XVIII i principis del segle XIX. En molt de casos, els estudis que sintetitzen el patrimoni, les trobades arqueològiques i les restes arquitectòniques són desenvolupats per diplomàtics, nobles o erudits locals i forans. La primera gran institució que desenvolupa els estudis històrics i culturals de l'illa de Menorca fou la *Societat Maonesa de Cultura*. La seva tasca va desenvolupar-se durant un breu període de temps (entre 1778 i 1785), emperò va significar una passa significativa per la difusió del passat i la generació d'una nova fornada d'historiadors.[23] Al capdavant de la *Societat Maonesa de Cultura* trobem a l'historiador, escriptor i maonès Joan Ramis i Ramis, el qual va publicar el 1815 el text: *Extracto del arreglo llamado el pariatge del rey don Jaime III de Mallorca sobre la Pabordia y Rectoria de Menorca,*[24] *també a la seva obra Resumen topográfico e histórico de Menorca*[25] fa una molt breu ressenya de la reincorporació.

Les operacions i els fets esdevinguts entre 1343 i 1349 són una bona mostra –en mas de bona part dels escriptors del segle XIX– de la cobdícia i la traïció també desenvolupada per alguns mallorquins com Miquel Roig i Beltran Roig, instigadors i col·laboradors necessaris en les operacions de Pere IV.

21 BENEJAM SAURA, Juan: *Historia de Menorca... pàg.* 56.

22 BENEJAM SAURA, Juan: *Historia de Menorca... pàg.* 58.

23 QUINTANA, Josep Maria: *Regionalisme i cultura catalana a Menorca (1888-1936)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Institut Menorquí d'Estudis, Barcelona, 1998, pàg. 21 i ss.

24 Impremta de Pedro Antonio Serra, Maó, 1815, 182 pàg.

25 *Resumen topográfico e histórico de Menorca*, Manuscrit, 1787 (edició de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1989). Vegeu també: PAREDES I BANDILA, Maria; SALORD, Josefina: *Joan Ramis i Josep Maria Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999; i *Joan Ramis: un il·lustrat de la Menorca disputada,* Ed. Menorca, Menorca.

El 1852, secretari reial i de la Societat Econòmica d'Amic del País, Cayetano Socias, va publicar el seu llibre *Reyes de Mallorca.*[26] A l'obra, el notari palmesà dedica un capítol sencer a la vida i obra de Jaume III de Mallorca, on critica amb força a diversos passatges la postura del monarca aragonès:

> «Mas ni el leal comportamiento de D. Jaime, ni su índole excelente, ni sus deseos, repetidas veces manifestados, de vivir en buena inteligencia con el hermano de su esposa, fueron dique bastante para refrenar los instittos ambicios y soberbios del orgulloso D. Pedro [...].
>
> [...] y hacer valer los efectos de esa misma exasperación como un motivo justo para arrancar de sus sienes una corona que ciñera la legitimidad y para presentar como un acto de severa justicia la más pérfida usurpación... no perdonó para conseguirlo medio alguno, y de engaño en engaño, de exigencia en exigencia, condujo al mallorquin al caso extremo desde tanto tiempo meditado.»[27]

Socias també escriu de forma activa i ho anota que bona part de la població mallorquina no va trair al seu rei, Jaume III de Mallorca, i que les circumstàncies i la situació del moment generaren problemes interns difícils de gestionar. També clarifica que la ben rebuda de la població a Pere el Cerimoniós és una conseqüència de l'esperada solució als problemes econòmics i fiscals del moment.[28]

La desfeta política del regne de Mallorca va generar segons algunes obres també una desfeta econòmica.[29] Les al·lusions a la crisi econòmica, política i social posteriors als fets de 1343 principalment al camp mallorquí no inclouen encara una relació amb altres fets documentats i que els historiadors posteriors han desenvolupat com la pesta negra de 1348 o les males collites testimoniades.[30] La medievalista Maria Barceló va advertir que historiadors del segle XIX, com l'insigne Josep Maria Quadrado, feien coincidir la 'decadència mallorquina' a l'extinció de la seva casa reial; relació que Quadrado certifica des d'una perspectiva política: *«principió la decadencia de Mallorca desde la extinción de sus reyes propios y su incorporación a la monarquía aragonesa».*[31]

L'arribada a Mallorca del romanticisme literari i polític va afavorir el desenvolupament dels estudis i de les obres de temàtica històrica. El microunivers literari local va esdevenir un nou escenari molt més propici per a la recuperació de fonts,

26 Pedro José Gelabert, Palma, 1852.

27 *Reyes de Mallorca...,* pàg. 58 i 62.

28 *Reyes de Mallorca...,* pàg. 67-68.

29 PIFERRER, Pau; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares*, 1888, Estab. Tip., Editorial de Daniel Cortezo y Cª, Barcelona.

30 Juan BENEJAM si que assenyala per exemple que la pesta negra de 1348 no va tenir molta influència a l'illa de Menorca i que les operacions militars de 1343 no tingueren una forta incidència en el nombre de baixes, tot i això, la seva versió crítica envers la reintegració és prou clara. Vegeu: *Historia de Menorca...*

31 BARCELÓ CRESPÍ, Maria: «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349)...

institucions i personatges de la història local. Les particularitats de la història de la monarquia privativa de Mallorca i les relacionades amb la Corona d'Aragó semblen interessar als intel·lectuals i erudits de l'època. Alguns autors consideren que des de la dècada dels anys 40 del segle XIX, el regionalisme va fer acte de presència amb força.[32] Les obres commemoren i reafirmen bona part del passat històric balear, recuperació que fa de l'edat mitjana un escenari prou golós on configurar trames i passatges de la cultura i la història local. Els nous corrents culturals van afavorir el desenvolupament dels estudis i les obres de temàtica històrica.

Aquesta situació va generar l'aparició de noves obres vers el passat medieval de Balears i del regne medieval de Mallorca. A mitjans del segle XIX, es va consolidar una tipologia d'estudis que sintetitzen els valors del regionalisme de l'època. Autors com Josep Maria Quadrado, Joaquim Maria Bover o Antoni Furió, estableixen –amb certes i significatives diferents entre ells– no poques pàgines on la història de Mallorca es consolida. Els nous historiadors amb una formació més propera a les noves perspectives acadèmiques i professionals va establir certa renovació en els estudis.[33]

Antoni Furió des de la dècada dels anys 30 de segle XIX va fer difusió del patrimoni i l'arquitectura medieval conservada a Mallorca. L'interès per l'arquitectura gòtica mallorquina, la majestuositat d'edificis com la Seu, la Llonja o el Castell de Bellver van impulsar una nova fornada d'erudits locals i externs disposats a escriure i dibuixar les seves bondats. En poc temps, les obres dels Joaquim Maria Bover o Antoni Furió[34] o dels catalans Pau Piferrer o F. J. Parcerisa, difonen amb l'esperit del romanticisme el gòtic mallorquí. Les noves obres disposen de bona acollida entre el públic i de bona difusió entre els erudits espanyols i viatgers de l'època. Algunes de les seves obres, van acompanyades de litografies que –sens dubte– generen un fort interès entre els intel·lectuals i erudits de mitjans de segle XIX. Entre 1835 i 1840, Antoni Furió va publicar dues obres importants per a la història de Mallorca de la primera meitat del segle XIX: *Carta histórico-crítica sobre el lugar donde estuvo situada la antigua Palma en la época que los romanos dominaron en la isla de Mallorca*[35] i *Panorama óptico Panorama óptico-histórico-artístico de las islas Baleares.*[36]

Furió estableix una línia crítica amb el monarca aragonès. En clara pugna ideològica i personal trobam les obres de Joaquim Maria Bover. Antoni Furió el va substituir el 1841 com a Cronista del Regne de Mallorca, càrrec que ocupava des

32 SANZ DE LA TORRE, Alejandro: «La reivindicación de la monarquía privativa mallorquina durante el romanticismo», *BSAL*, 54 (1998), pàg. 439-446.

33 PEIRÓ MARTÍN, Ignacio: *El mundo erudito de Gabriel Llabrés y Quintana*, Ajuntament de Palma, Palma, 1992; PEIRÓ MARTÍN, Ignacio: «La historiografía académica en la España del siglo XIX», *Memoria y Civilización*, 1 (1998), pàg. 164-196.

34 Vegeu: SANZ DE LA TORRE, Alejandro: «Antonio Furió y Joaquín María Bover, historiadores de la arquitectura mallorquina», *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, 84 (1997), pàg. 273-306.

35 Impr. de J. Guasp, Palma, 1835.

36 Impremta de Pedro José Gelabert, Palma, 1840.

de 1833. Ambdós, segons Miquel dels Sants Oliver,[37] pugnen pel monopoli de la història local, una història quasi més literària que positivista i que atorgava un gran valor a les cròniques històriques i literàries de Binimelis, Dameto o Mut que no a la feina arxivística i documental.

Bona part dels historiadors de l'època concentren els seus esforços en consolidar una història del regne de Mallorca en majúscules. Sens dubte, els reis de la monarquia privativa de Mallorca (Jaume II, Sanç i Jaume III) n'eren partícips de la difusió del cristianisme a la mediterrània i de la consolidació d'estructures pròpies i institucions dignes d'estudis i també de certa reclamació.[38] Emperò aquests autors encara no feien gaire aportació documental als seus estudis ni establien sempre un mètode estrictament científic.

Sens dubte, el panorama dels estudis històrics a Mallorca va canviar prou significativament a les darreres dècades del segle XIX i primeres del segle XX. Arreu d'Europa les comunitats d'historiadors vivien un procés de professionalització i institucionalització. La creació de revistes, la celebració de jornades o la generació de noves institucions podien establir un nou panorama ver l'anàlisi del regne medieval de Mallorca. Tal vegada la primera de les publicacions periòdiques d'àmbit local amb prou significació va ser el *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, creada el 1875. La nova publicació, dirigida per Josep Lluís Pons i Gallarza va generar una forta eclosió d'estudis històrics i literaris sota el moviment de la Renaixença.

La creació el 1880 de la *Societat Arqueològica Lul·liana* cobreix una part dels canvis que desenvolupa la ciència històrica a finals del segle XIX. Pròpia de la seva època, la nova institució sembla una mescladissa entre erudició, col·leccionisme, interès arqueològic i procés de normalització científic. Formada en la seva majoria per religiosos, propietaris i professionals liberals,[39] la *Societat,* mitjançant el seu *Butlletí* el 1885, mostrarà un interès per l'edat mitjana i com no podia ser d'una altra forma pels reis de la Corona de Mallorca.[40]

El nucli d'historiadors i erudits propers a la *Societat Arqueològica Lul·liana,* exercitarà un paper molt significatiu en la producció històrica i en la difusió de textos i documents històrics que fan referència a l'època del regne privatiu de Mallorca. Autors com Estalisnau de K. Aguiló projecten una història fonamentalment documental, on la reproducció de textos és la base fonamental.[41] La visió majoritària,

37 SANTS OLIVER, Miquel dels: *Ensayos criticos: La literatura en Mallorca (1840-1903)*, Amengual y Muntaner, Palma, 1903.

38 SANZ DE LA TORRE, Alejandro: «La reivindicación de la monarquía..., pàg. 441.

39 MARÍN GELABERT, Miquel: «El Bolletí de la SAL i la historiografia contemporània de les Illes Balears», *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2003)*, I, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma, 2003, pàg. 127-230.

40 MAÍZ CHACÓN, Jordi: «El universo judío de la Mallorca medieval y la historiografía decimonónica», *Miscelánea Medieval Murciana*, XXXV (2011), pàg. 111-122.

41 AGUILÓ, E.K.: «Detalles del sitio del castillo de Pollensa», *BSAL,* III (1889), pàg. 251-252; «Más detalles del sitio del castillo de Pollensa», *BSAL,* III (1889), pàg. 261-262; «Concesiones de Jaume III a su hermano bastardo Sancho de Mallorca», *BSAL, V*II (1899), pàg. 62; «Cartes autógrafes

crítica amb l'intervencionisme de la monarquia aragonesa en els assumptes de la Corona de Mallorca no va canviar gaire a principis del segle XX. Jaume III de Mallorca va continuar sent el darrer rei del Regne i de la Corona de Mallorca. Un monarca –segons els erudits i historiadors– acusat i també traït per alguns habitants de l'illa. Alguns com Gabriel Llabrés, tot i reproduir textos de l'època, mostren una clara subjectivització amb títols com *usurpación del reino de Mallorca.*[42]

Josep Maria Quadrado havia criticat amb força les actuacions de Pere IV, qualificant fins i tot de 'colonial' la situació en què quedarien les Balears després de 1343 i 1349.[43] Quadrado i Pi Ferrer ja havien fet una extensa i detallada relació de fets anteriors a 1343. A *Islas Baleares,*[44] ambdós autors escenifiquen bona part de l'argumentari que Quadrado i altres autors feien servir des de fa temps. Les operacions de 1343 i el final de 1349 guarden relació amb la traïció feta per alguns personatges locals i per l'ambició desmesurada del monarca aragonès:

> «La traición y la cobardía habían hecho el principal papel en todo aquel suceso; y no es extraño que también saliese á plaza la adulación, si no la bajeza. Lejos de demostrar los mallorquines que sólo el convencimiento de su inferioridad pudo hacerles ceder, el 1º de junio asistieron al banquete que dió El Ceremonioso, al mismo tiempo que éste con público pregón se hacía titular rey de Mallorca...»[45]

La mitificació de la figura de Jaume III i la seva oposició política i militar a la reintegració a més de generar noves obres històriques, també les va proporcionar literàries; textos que ocasionalment també podien considerar alguns errors del mateix Jaume de Mallorca, errades en tot cas comeses durant el seu regnat però que no eren la conseqüència de la pèrdua territorial.

En l'àmbit de la literatura va destacar –entre d'altres– la figura del poeta Tomàs Aguiló i Forteza. La relació entre Aguiló i historiadors com Josep Maria Quadrado eren més que evidents. Tots dos havien funda el 1840 la revista *La Palma. Semanario de Historia y Literatura,*[46] una de les referències culturals de l'època. La producció literària d'Aguiló està fortament relacionada amb la història en general i amb la història medieval en particular. Aguiló aventura un esperit a les seves obres «en pro de la religió, de la pàtria mallorquina i el romanticisme».[47] De les obres d'Aguiló caldria

de Jaume III al Arxiu de la Corona d'Aragó»», *BSAL, X*I (1907), pàg. 47-49; «Segon matrimoni de Jaume III ab Violant de Vilaragut. Documents esponsalicis», *BSAL,* XI (1907), pàg. 49-52.

42 LLABRÉS, G.: «Documentos referentes a la usurpación del reino de Mallorca», BSAL, 3 (1889), pàg. 56 i 72.

43 *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*, Palma Imp. y Librería de Estevan Trias, Palma, 1895, pàg. 27.

44 *Islas Baleares,* Estab. Tip., Editorial de Daniel Cortezo y Cª , Barcelona, 1888.

45 *Islas Baleares*..., pàg. 171-172.

46 Impremta de Juan Guasp, Palma, publicada a partir de 1840.

47 SANTS OLIVER, Miquel dels: *Ensayos criticos*...

destacar: *El sitio de Bellver*, *El 25 d'octubre*[48] o la novel·la *El Infante de Mallorca* que narra la dissortada vida de Jaume IV.[49]

Entre les obres literàries a destacar que versen sobre Jaume III directament o indirectament caldria destacar algunes més. En primer lloc, Josep Maria Quadrado el 1840 va publicar un poema llarg sobre Jaume III que deia:

*«Despertad, los caballeros,*
*los de esta prisión opaca,*
*los de brazos en cadenas,*
*de fieles y libres almas.*
*Doncel soy y hermano vuestro,*
*que vengo de la campaña*
*De donde el volver triste,*
*do yacer es gloria tanta.*
*Y os cantaré del buen rey,*
*de sus últimas palabras,*
*de aquellas que en su dulzura*
*mas que un dardo el pecho llagan.*
*Y solo irán mis acentos*
*desde el pié de aquesta valla*
*hasta el paredon del Temple*
*que os encierra en negra barras.*

*Que la noche está sin luna,*
*sin vigías la muralla*
*ni otro oido menos fiel*
*nuestras lágrimas profana.*

*Solo lloran nuestros ojos,*
*solos velamos sin calma,*
*como brilla nuestro honor*
*entre tantos que se apagan.*

*¡Ay rey vendido y triste!*
*¡Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*Y eramos tres mil guerreros,*
*veinte galeras la escuadra*
*y blando y próspero el viento*
*y en la alta popa el monarca.*

48 AGUILÓ I FORTEZA, Tomàs: *Obras en prosa y en verso de D. Tomás Aguiló*, Tip. Católica-Balear, Palma, 1883-1885, vol. 3, pàg. 235 i ss.
49 BARCELÓ CRESPÍ, Maria: «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349)...

*La isla risueña se via*
*dormida sobre las aguas*
*cual esposa que en su lecho*
*Al ansiado esposo aguarda.*

*La saludábamos todos*
*Con el grito o con las armas*
*con su relincho el caballo,*
*y él inmóvil con sus lágrimas.*

*Él saltó primero a tierra,*
*y besándola esclamaba:*
*«Dame un trono o dame tumba...»*
*Y ni tumba le guardaba.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*¿Dó correis, los mallorquines,*
*dó correis con tantas armas,*
*A acoger vuestro señor*
*Con picas en vez de palmas?*

*¿Quiénes vienen con vosotros?*
*De Aragón porqué las barras?*
*¿Quién sobre un caballo blanco*
*Es ese estraño que os manda?*

*¿Qué buscan por la llanura*
*Vuestras filas derramadas,*
*Miéntras vuestro rey enfrente*
*Por su nombre á todos llama?*

*Su voz teme el de Centelles,*
*Y á la seña de su espada*
*Cornamusas y atabales*
*La voz de Jaime ahogaban.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*De otro el sol en la mitad*
*De la atmósfera azulada*
*En campos de Llucmayor*
*Ardia sobre las armas.*

*Y la cruel matanza ardia,*
*Y la enemiga bandada*

*Tendida cual sierpe inmensa*
*Nuestro escuadron enroscaba.*

*Cual de hermanos era el odio,*
*Y la lid solo de espadas,*
*Vanos allí los caballos,*
*Y frágiles las corazas.*

*Él solo, limpio el acero,*
*Entre ambas huestes volaba:*
*De quienes ya no eran hijos*
*Aun era padre el monarca.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*Morian sus caballeros,*
*Sus peones le dejaban;*
*¿Qué harian los mercenarios*
*Si los súbditos le matan?*
*Nicolas Marí moria*
*De Bellver el noble guarda,*
*Y otros cien, flor de este puelbo,*
*Y ninguno por la espalda.*
*Ah¿ no huyais, que en la ribera*
*También picas nos aguardan,*
*Y del mar los hondos senos,*
*Y en nuestras galeras llamas.*
*Y unos dió muerte el hierro,*
*A otros sepulta el agua,*
*A cual esperan cadenas,*
*A cual del verdugo el hacha.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*«Rey no seré sin vasallos:*
*Moriré, cual esos ansian»*
*Me dijo: y con su corcel*
*Cual rayo á la lid se lanza.*
*Ay! perdíle en el tumulto...*
*Y en el punto un almogabar,*
*(No era alménos su vasallo!)*
*Del rey la cabeza alzaba.*
*La ví... cerrados sus ojos,*
*En sus labios queja blanda,*
*Y en torno al sangriento cuello*
*La cabellera ondeaba.*

*Y luché sobre el cadáver,*
*Caí sin vida á sus plantas:*
*Al despertar, ni las huestes,*
*Ni el cadávez allí estaba.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*¡Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*Decid si desde esa torre*
*Le visteis en negras andas,*
*O entre los nuevos pendones*
*Su cabeza en una lanza,*
*Cuando en la puerta del Campo*
*Triunfante la hueste entraba?*
*Si tañian clarines?*
*Si era mucha la algazara?*

*Si Riembao y Gilaberto*
*Ceñidos de lauro andaban?*
*Y mañana en la ciudad*
*Habrá fiesta, y luminarias,*
*Colgaduras, y juglares,*
*Y festines en su alcázar;*
*É igual pompa que en sus glorias*
*por su muerte se derrama.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*¡Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*No te llegues á tu hermano,*
*Porque es cruel, ó Constanza;*
*No te enseñe de tu esposo*
*La cabeza ensangrentada.*
*Ni tampoco le maldigas,*
*Que al hijo de tus entrañas*
*Cautivo tiene, y un dia*
*Dos muertes juntas lloraras.*
*Para tí manchada en sangre*
*Recogí del rey la vanda:*
*No llores mucho sobre ella,*
*Pues la sangre se borrara.*
*Y tu hijo besarla debe,*
*Y por pendon desplegarla,*
*Y al volver triunfante al solio*
*Por diadema ha de llevarla.*
*¡Ay rey vendido y triste!*
*¡Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*

*Bien murió, pues rey naciera,*
*Bien murió, cuando era nada:*
*Que la corona tan solo*
*Con la cabeza se arranca.*
*Mejor es, que no en el polvo*
*Besar la opresora planta,*
*O mendigar un asilo*
*Cautivo en agena casa.*
*De otros reyes ver la pompa,*
*de otro ejército las armas,*
*Y acordarse de sus héroes,*
*De sus fiestas y batallas.*

*Bien murió, por mas que en mármol*
*Entre reyes no descansa:*
*La muerte mas que la tumba*
*Digna sea del monarca.*

*¡Ay rey vendido y triste!*
*¡Ay reino ingrato que otro rey quisiste!*
*Adios, bravos Santacilias,*
*Durán, Puigdorfila y Fraga;*
*De Pedro de Tornamira*
*Acordaos, nobles almas.*

*Miéntras mi Señor viva*
*Mi libertad envidiabais;*
*Hoy no vale mas un mundo*
*Que esas cárceles opacas.*

*Y tú, Berenguer mi hermano,*
*Dí á mi madre en luto salga,*
*Y con las que á Jaime enciendan*
*Encienda por mí sus hachas.*

*Que el tornar será ya nunca;*
*Ni he de dar á tierra ingrata*
*Una memoria en mi vida,*
*Ni una lágrima en mi marcha.*
*Adios, solo á vosotros, noble grey!*
*¡Adios!... murió mi patria con mi rey.*

—-

*Su laud el doncel recoge,*
*Y gimiendo se alejaba:*

*Por los rostros de los presos*
*Hilos corrian de lágrimas;*
*Fija su vista en el punto*
*Dónde su rey espirara,*
*Sin que ellos ay! cual un dia*
*A su defensa volaran.*

*Y el tiempo pasó, y supieron*
*Vivir mas que su esperanza,*
*Y arrostrar vida en cadenas,*
*Cual la muerte en la batalla.*

*Su cuerpo estaba cautivo,*
*Rota en el campo su espada,*
*Y borrados sus escudos,*
*Y un nuevo dueños en sus casas:*
*Pero un corazon tenian;*
*Y sobre él, cual sobre un ara,*
*Mejor que Pedro en su corte,*
*Jaime difunto reinaba.*

*Y uno tras otro murieron,*
*Y en el último espiraba*
*El postrer de los vasallos*
*De nuestro postrer monarca.»*[50]

També del cercle de la *Societat Arqueològica Lul·liana*, comptam amb un dels seus fundadors, Bartomeu Ferrà i Perelló, fill del poeta Miquel Ferra, va escriure dues obres sobre la figura de Jaume III: «Lo Castell de l'Almudaina» i 'La Cançó de la dissort'.[51] També Gabriel Maura va aportar el 1875 el poema «La mort de Pere IV».[52] Igualment, les obres de teatre de J. Palou i Coll: *La Campana de la Almudayna* o *Don Pedro del Puñalet* [53] o el poema de Miquel Costa i Llobera publicat el 1897: *Castell del Rei (1343-1349)*[54] o Jeroni Rosselló amb el poema «Lo rey occís» que va publicar al seu llibre *Lo Joglar de Maylorcha* el 1862[55] una obra de 400 on versifica la

50 QUADRADO, Josep Maria: «El último rey de Mallorca. 1349», *La Palma. Seminario de Historia y Literatura*, 4, 25 d'octubre de 1840, pàg. 34-36. Vegeu també el poema de Tomàs Aguiló i Forteza «El sitio de Bellver, 1345», *La Palma. Seminario de Historia y Literatura*, 3, 18 d'octubre de 1840, pàg. 24.

51 *Proses i Poesies*, Obradors de la-Nostra, Inca, 1929.

52 MAURA MONTANER, Gabriel: *Pegaso arando. Obra completa*, Lleonard Muntaner Editor, Palma, 2007.

53 Amengual y Muntaner, 1901.

54 Publicat originalment dins *L'agre de la terra*, Amengual y Muntaner, Palma, 1897. Vegeu també: BOSCH, M. Carme: «La petita pàtria dins la poesia de Miquel Costa i Llobera», *Llengua & Literatura*, 18 (2007), pàg. 107-134.

55 ROSSELLÓ, Jeroni: «Lo rey occís», *Lo Joglar de Maylorcha*, Estapa de Pere Joseph Gelabert, Palma, 1862, pàg. 297-361.

història de Mallorca dels segles XIII i XIV, el mateix any per aquesta obra i per altres aportacions Rosselló va rebre el premi «Mestre en Gai Saber» que atorgaven els Jocs Florals de Barcelona.[56]

Caldria destacar la figura del poeta Llorenç Riber. El campaneter, molt productiu literàriament, no només escrivia articles on recordava la figura del monarca Jaume III[57] i les seves glòries, sinó també ens va llegar-amb motiu del trasllat de les despulles del monarca de València a la Seu de Mallorca el següent poema:

*«Oh, redimit Monarca! Entrau fiadament*
*que les perjures portes ja us obrí la Ciutat.*
*Són morts tots els Centelles, i us porta rescatat*
*la raça renascuda en noble sometent.*

*Per dins la Seu augusta, hi és passat un vent*
*que l'ha estremida tota i ha obert la Trinitat.*

*Vos serà dolç tombar-hi aquí el cos fatigat,*
*desfeta la lloriga, deixat l'acer lluent.*

*Vos voltarà de calma aquell suprem recés,*
*perfumaran el somni etern els encencês,*
*i el bressaran les ones del cant sacerdotal,*
*i gentilment trencada pels vidres de color*
*la llum de l'illa vostra, amb muda tremolor,*
*vos vestirà, pietosa, de púrpura reial.»*[58]

Finalment, també la poetessa mallorquina Maria Antònia Salvà i Ripoll[59] va aportar el 1934 un poema dedicat a Jaume III que diu:

«Quina horror la d'aquel dia,
noble rei jaume tercer,
quan ta sang envermellia
el terreny llucmajorer!

Perdre-ho tot, ceptre, corona,
llum del dia... greu dissort!
Nostra terra avui s'adona
que ella fou ton jaç de mort.

Sos brancams ploraven fulles
aquel jorn amb plor amic,

56 «Los Mestres en Gay Saber: en Geroni Roselló», *La Llumanera*, Nova York, 52 (1879), pàg. 1.

57 «Un monument a Jaume III», *Llevant. Setmanari Catòlic Mallorquí*, 329, 31 d'octubre de 1925, pàg. 1.

58 *A sol ixent*, Amengual y Muntaner, Palma, 1912.

i acollia tes despulles,
piadós, son temple antic.

Del jorn negre la memòria
en tot temps, oh Lluchmajor!,
endolà la teva història
amb una ombra de tristor.

Però avui, rejovenida,
terra nostra tan lleial!,
qui perdia en tu la vida
has alçat al pedestal!

El veurà ta plana estesa
coronat de sol ixent,
o drapat de reialesa
per la grana del ponent.

Jaume terç, valent i noble,
sempre august en la dissort,
regna encar damunt ton poble
per l'amor qui venç la mort.»[60]

A principis del segle XX, altres autors com Guillem Carbonell,[61] l'inspector d'educació Joan Capó Valls de Fadrina[62] o Canals Mir[63] reiteren els arguments segons els quals, bona part de la culpa de la situació generada amb la reintegració era dels habitants de Mallorca per la seva covardia i alta traïció. També caldria destacar i rellegir les aportacions de Mossèn Antoni Pons,[64] l'historiador, molt actiu entre la dècada dels anys trenta i finals dels cinquanta ens ha llegat una llista completa de llibres i reflexions sobre Mallorca, on la vida i obra de Jaume III també són presents. Finalitzada la Guerra Civil, la historiografia mallorquina tornarà a manifestar un continu interès per la temàtica.[65]

59 Caldria aproximar-se a l'autora: PONS i MARQUÈS, Joan: «Maria Antònia Salvà. Vida i Obra», *Obres de Joan Pons i Marquès,* III, Moll, Palma, 1976, pàg. 63-85; MASSOT i MUNTANER, Josep: «Poesia franquista en català a Mallorca», *Els intel·lectuals mallorquins davant el franquisme,* Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1992, pàg. 39-72.

60 *El retorn*, Lluís Gili Editor, Barcelona, 1934.

61 CARBONELL VADELL, Guillem: *La dinastía de Mallorca,* Tip. Amengual y Muntaner, Palma, 1917.

62 *Compendio de historia de Mallorca*, Impremta de Miguel Durán, Inca, 1919.

63 *Bosquejo histórico de Mallorca*, Escola Tipogràfica Provincial, Palma, 1922.

64 Vegeu especialment el llibre: Els Reis de la Casa de Mallorca, Barcino, Barcelona, 1957. També: *Constitvcions e ordinacions del Regne de Mallorca*, Guasp, Palma, 1932.

65 Destaca per exemple la visió de Joan Vich, qui considera que ambdós reis contribuïren al conflicte: *Aspectos históricos de la casa real de Mallorca,* Vich, Palma, 1948.

La producció històrica i el discurs historiogràfic de Mallorca sense un centre universitari de referència amb el primer franquisme era un clar handicap. Emperò, el 1949 s'inicia una nova etapa en el procés institucionalitzador de la Història i les Humanitats a les Balears. La refundació –sota els auspicis de la Universitat de Barcelona– de l'Estudi General Lul·lià a Palma feien recuperar els estudis superiors a les Balears i indirectament l'arribada de noves metodologies externes a l'univers erudit i literari tradicional de Mallorca. La figura de Jaume III i dels seus episodis també va acompanyar les transformacions de la producció històrica local. La projecció i renovació dels estudis històrics locals va ser dificultosa i fins a finals dels anys 50 les noves metodologies i pautes epistemològiques no es fan notar.[66] La celebració a Palma del *IV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* va ser un escenari ideal per manifestar els canvis i la renovació de les històries locals amb les aportacions d'una generació d'historiadors amb certa projecció;[67] tot i això, la figura de Jaume III no va aparèixer i no per qüestions polítiques, les jornades es van desenvolupar de forma temàtica vers les figures de Ferran d'Antequera i Alfons el Magnànim. Per la seva banda, la historiografia francesa dels anys quaranta i cinquanta de la mà d'autor com Horace Chauvet qui descriu els episodis del regne privatiu de Mallorca i el Rosselló des d'una perspectiva profrancesa.[68]

En el procés renovador autors com Marcel Durliat, amb un nombre d'obres significatives relacionades amb el regne privatiu de Mallorca, amb les seves aportacions artístiques i amb l'esforç de Jaume II de Mallorca, Sanç i Jaume III de Mallorca per dotar a la jove monarquia d'un patrimoni significatiu, revisen bona part de les idees preestablertes vers l'art i la monarquia. Durliat, als seus articles, publicats majoritàriament a França com *L'art, dans le Royanme de Majorque: Les debuis de l'art gothique en Rousillon en Cerdagne et aux. Baleares,*[69] manifesten bona part dels nous símptomes dels historiadors locals.

Durliat representa una nova visió vers la figura de Jaume III, una visió que tracta de superar la subjectivitat anterior i que planteja l'enfrontament entre Jaume de Mallorca i Pere IV dins una visió de lluites entre monarques. Una desfeta política o una conseqüència lògica de l'enfortiment dels poders reials de l'època i de la projecció –cada vegada major– de la Corona d'Aragó a l'àmbit de la mediterrània. Marcel Durliat o l'arxiver Joan Pons i Marquès centren el seu discurs dins una òptica renovadora i en la línia dels nous corrents historiogràfics que es desenvolupen en l'àmbit

66 MAÍZ CHACÓN, Jordi: «La historiografía medieval mallorquina durante el franquismo (1939-1968)», *Actas II Simposio de Jóvenes Medievalistas*, Lorca, 2006, pàg. 131-152.

67 Sembla el cas deMarcel Durliat o Álvaro Santamaría presents a la cita. Vegeu també: F. UDINA MARTORELL: «Els congressos d'Història de la Corona d'Aragó», *Revista de Catalunya* [Barcelona], 46 (1990), pàg. 72-82.

68 CHAUVET, Horace: *Pages peu connues de l'Histoire de France se rapportant au Roussillon,* Indépendant des Pyrénées-Orientales, 1942; CHAUVET, Horace: *Histoire du Roussillon des origines à nos jours*, Imp. Du Midi, Perpinyà, 1952. Vegeu: ENSENYAT PUJOL, G.: *La reintegració de la Corona de Mallorca...*, I, pàg. 61.

69 Toulouse, Privat, 1962, 404 pàg.

europeu. L'arribada a Mallorca de nous historiadors amb una formació més propera a les noves perspectives historiogràfiques va establir certa renovació als estudis. Emperò, aquests canvis no afectaren la totalitat dels textos ni dels autors, els quals –majoritàriament– repetien arguments i mètodes d'èpoques anteriors.[70]

Sens dubte, l'aportació renovadora dels estudis històrics a les illes Balears en relació a la història medieval va generar un canvi significatiu a partir de 1968. Després d'un temps a la Universitat de València, el professor Santamaría havia tornat a Mallorca el 1967. La seva tornada com a docent de la Secció Delegada de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona a Palma coincideix amb el primer número de la revista *Mayurqa.* Al primer número de la nova publicació on Álvaro Santamaría publicaria un estudi que esdevé en una declaració d'intencions,[71] tal vegada el seu estudi més teòric on fa una mostra d'intencions metodològiques plenes d'influències braudelianes, on el positivisme i la seva visió de la història i situa la història en el món de la ciència amb la formulació d'hipòtesi i mètode hipotètic deductiu: «Por añadidura, los datos socioeconómicos susceptibles de ser vertidos en forma cuantitativa, brindas a la investigación las posibilidades de certidumbre, que de una adecuada utilización, exigente y cautelosa, de los métodos estadísticos pueden derivarse...» (pàg. 103),[72] atenció preferent als fets socials i econòmics. El medievalista critica amb força el positivisme i la seva visió de la història; proposa la necessitat de generar estudis històrics amb un enfocament multidisciplinari; i també, manifesta influències i metodologies d'historiadors 'regeneradors' aleshores com F. Braudel, M. Bloch o Georges Duby, tots tres relacionats entre sí en l'anomenada *École des Annales.*[73] La mateixa memòria del curs acadèmic 1967-1968 evidència aquesta aposta amb conferències com la impartida pel Dr. Emilio Sàez vers el concepte de la Història.[74] La relació de Santamaria amb Sáez connecta el medievalisme balear amb les línies del procés de normalització historiogràfica on podrien situar també l'aparició de la *Sociedad Española de Estudios Medievales,* l'aparició el 1964 del *Anuario de Estudios Medievales* a Barcelona o la celebració del *I Simposio del Medievalismo Hispano* el 1969.[75] Entre la dècada dels anys seixanta i setanta, Santamaria manifestarà una relació evident entre els fets, on configura una conjunció d'arguments econòmics i polítics entre els dos territoris.[76]

70 PEIRÓ MARTÍN, Ignacio: «Aspectos de la historiografía universitaria en la primera mitad del siglo XX», *Revista de Historia. Jerónimo Zurita* [Zaragoza], 73 (1998), pàg. 7-28.

71 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro: «Nueva frontera de la historia», *Mayurqa*, 1 (1968), pàg. 93-120.

72 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Álvaro: «Nueva frontera de la historia..., pàg. 103.

73 Vegeu: BORGUIÈRE, André. *La escuela de los Annales*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2008.

74 «Crónica: 1967-1968», *Mayurqa,* 1 (1968), pàg. 173-176.

75 MAÍZ CHACÓN, Jordi: «La historiografía medieval mallorquina durante el franquismo...

76 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Vinculación de las Baleares a la Corona de Aragón», *Revista Balear*, 2 (1966), pàg. 3-19; «Alba del reino de Mallorca», MASCARÓ, J.: *Historia de Mallorca,* Palma, 1970; «Mallorca en el siglo XIV», *AEM*, 7 (1970-71), pàg. 166-238; «Sobre la dinastía de Mallorca», *Baleares: antología de temas*, II (1976), pàg. 25-83.

El 1972 es crea la Facultat de Filosofia i Lletres a Palma, depenen encara de la Universitat de Barcelona, sis anys més tard, el 1978 es va crear la Universitat de Palma, futura Universitat de les Illes Balears que va contribuir a configurar la figura de l'historiador i la historiadora més professionalitzada. L'arribada dels nous estudis universitària va contribuir a la generació de nous historiadors i historiadores amb metodologies molt més actualitzades. Als inicis de la dècada dels 80 del segle XX, la figura i el regnat de Jaume III van ser tractats amb aquestes noves metodologies, molt més acurades. Ara, calia apropar-se a monarca, amb certa cura, i amb una perspectiva també econòmica i social, i allunyar-se –si ho permetien els documents– de visions més reduccionistes o exclusivament polítiques. A finals dels setanta, autor com François Roque evidencien una crítica a les actuacions de Jaume III i Pere IV, tractant d'allunyar-se d'opcions més subjectives.[77]

També als anys setanta, historiadors locals com el llucmajorer Bartomeu Font Obrador a la seva voluminosa *Historia de Llucmajor,*[78] fa una aproximació al període 1343-1349. La visió de Font repassa les versions de l'anomenada Batalla de Llucmajor del governador Gelabert de Centelles, recordada al *Cronicón Mayoricense,*[79] i també la crònica ja esmentada de Jerónimo Zurita. Font considera el relat de Zurita com 'el més extens i coherent ver la Batalla'. En conjunt, l'historiador de Llucmajor qualifica els fets com tristos i 'culpabilitza' indirectament als 'incontrolats impulsos dels successors del Conqueridor' i als reis privatius com feudataris seus.

A finals dels anys setanta i principis dels vuitanta, autors de l'escola que configura Álvaro Santamaría[80] com Pau Cateura profunditzen en l'estudi econòmic de l'etapa de Jaume III[81] i de Pere IV.[82] Amb la seva Tesi Doctoral, Cateura certifica també la perspectiva econòmica dels fets, segons el qual els mercaders catalans i la monarquia aragonesa configuren una empresa comuna: la reintegració de la Corona de Mallorca per tal d'assegurar el domini comercial de la Mediterrània Occidental.[83]

Entre desembre de 1983 i gener de 1984, La Llotja de Palma va acollir una exposició sobre la monarquia privativa amb el nom de *Els reis de Mallorca i el seu poble. 1229-1349,*[84] un projecte que tot i el poc temps que va estar obert al públic

77 ROQUE, F.: *Les rois de Majorque*, Prades, Conflent, 1979.

78 *Historia de Llucmajor*, Vol. I, Gràfiques Miramar, Palma, 1972; Vegeu també: FONT OBRADOR, Bartomeu: «Mallorca en 1349», *BSAL*, XXXII, 798-800 (1964), pàg. 245-260.

79 CAMPANER Y FUERTE, Álvaro: *Cronicón mayoricense. Noticias y relaciones historicas de Mallorca desde 1229 a 1800...*, Juan Colomar y Salas, Palma, 1881.

80 «Santamaría Arández, Álvaro», PEIRÓ SANMARTÍN,Ignacio; PASAMAR ALZURÍA, Gonzalo: *Diccionario Akal de historiadores españoles contemporáneos,* Akal, Madrid, 2002, pàg. 576-577.

81 CATEURA BENNÀSSER, P.: «Notas sobre las relaciones entre Mallorca y el Reino de Granada en la década de 1339-1349», *BSAL*, XXXVII (1979), pàg. 151-165.

82 CATEURA BENNÀSSER, P.: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1982.

83 CATEURA BENNASSER, Pau: *Pedro IV el Ceremonioso y Mallorca.* Juny, 1975. Tesi Llicenciatura; CATEURA BENNASSER, Pau: P*olitica y finanzas en el reino de Mallorca Época de Pedro el Ceremonioso*. Juny, 1981. Tesi doctoral.

84 *Catàleg de l'exposició: Els reis de Mallorca i el seu poble. 1229-1343,* Govern Balear, Palma, 1983.

pretenia oferir una visió de conjunt de la monarquia mallorquina. La mostra, coordinada pel Guillem Rosselló, aleshores Director del Museu de Mallorca comptava amb diversos materials (arqueològics i documentals) de l'època i el retrat de Jaume III de Mallorca atribuït a J. Juan Tous i el quadre de la Batalla de Llucmajor de Faust Morell ambdós dipositats actualment a l'Ajuntament Palma.

El setembre de 1984, Gabriel Ensenyat Pujol va llegir la seva Tesi de Llicenciatura amb el títol: *El Real Patrimonio de Mallorca y la campaña del Rosellón (aportación financiera, 1343-1345)*, dirigida també pel Dr. Santamaría,[85] l'estudi era la primera aportació significativa d'Ensenyat a l'economia mallorquina en un període tan complex com el de 1343-1345.[86]

El medievalisme de les illes Balears, tot i la renovació que significava l'aparició d'estudis universitaris, l'aparició de noves revistes acadèmiques i la celebració de seminaris i jornades de projecció limitada encara tenia un bon camí per recórrer. El trajecte era prou clar, visualitzar, de cara a l'exterior, les noves feines que a Mallorca, i principalment el grup d'historiadors i estudiants d'història de la Universitat de les Illes Balears realitzaven. La celebració a Palma el 1987 del *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* marcava un punt d'inflexió. Era la segona vegada, la primera fou com hem vist el 1955, que es celebrava a Palma una cita com aquesta. Tot i que la temàtica del congrés era sobre «La Corona d'Aragó i l'Atlàntic», l'ambient era clarament diferent. La participació local i externa va ser prou nombrosa, i la producció també molt efectiva. El *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó* va analitzar el regne medieval de Mallorca i també la figura i l'època de Jaume III des de perspectives transversals. A la cita hi hagué participació ver les institucions i les jurisdiccions (Lalinde,[87] Arnall[88] i Schena-Trenchs[89]), la cultura (Romano,[90] Oliver[91] o

85 BARCELÓ CRESPÍ, M.: «Dades professionals del Dr. Álvaro Santamaría», *Mayurqa*, 22.1, 1989, pàg. 13 i ss.

86 L'extensa bibliografia de Gabriel Ensenyat ens obliga a remetre al lector a la bibliografia final per a consultar totes les seves aportacions.

87 LALINDE ABADÍA, J.: «El desarrollo político e institucional del Reino Privativo de Mallorca - Islas Adyacentes (1230-1349)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Ponències, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, 63-88.

88 ARNALL I JUAN, M. Josepa: «El llibre de privilegis i franqueses del regne de Mallorca a la biblioteca del Palau de Peralada. XIII», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 121-141.

89 SCHENA, O.; TRENCHS, J.: «Le leggi Palatinae di Giacomo III di Maiorica nella corte di Pietro IV d'Aragona», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Comunicacions, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 111-119.

90 ROMANO, David: «En torno a Menahem, físico y alquimista judío de los reyes de Mallorca y Aragón (1344-1348)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 95-102.

91 OLIVER, Antoni: «La cultura en el primitiu regne de Mallorca: 1230-1349», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Comunicacions, I, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 103-117.

Hillgarth[92]), els conflictes comercials i militars (Mutgé[93] i Ensenyat[94]), les infraestructures (Cateura[95]) o –fins i tot– la bibliografia i les fonts (Riu[96] i Borràs[97]) van ser objecte d'estudi.

De la dècada dels noranta caldria destacar l'aparició de la Tesi Doctoral de Gabriel Ensenyat, sota la direcció també del Dr. Álvaro Santamaría, a finals de l'any 1990: *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349).*[98] Sens dubte, l'aportació més documentada dels anys 1343-1349 on l'autor aportava una aproximació historiogràfica a l'etapa, el seu context històric, les operacions, campanyes i conseqüències polítiques i institucionals del conflicte. Als anys noranta, nous estudis com els relacionats amb les institucions per Antoni Planas,[99] els de J. Hillgarth[100] sobre la cultura de l'època de Jaume III o la publicació del *Llibre dels privilegis*[101] o les *Cartes a Ramon Muntaner de Jaume III,*[102] completen una etapa més fructífera.

També, a finals de la dècada, el desembre de 1997, sota la coordinació del Dr. Pau Cateura es va celebrar a Ciutat les *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals* sobre el regne i la monarquia privativa. Els participants aportaren mostres de les noves perspectives i temàtiques que ara tocava analitzar: la situació del regne de Mallorca

92 HILLGARTH, J. N.: «Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 75-81.

93 MUTGÉ VIVES, J.: «La contribució del Regne de Mallorca a la guerra catalano-genovesa de 1330-1335», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Comunicacions, I, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 217-226.

94 ENSENYAT PUJOL, G.: «El 'lou' dels genovesos: els canvis operats després de l'annexió de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, I, Palma, 1989, pàg. 73-83.

95 CATEURA BENNÀSSER, P.: «Las instalaciones portuarias de la Ciudad de Mallorca (1300-1350)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, I, Palma, 1989, pàg. 49-60.

96 RIU RIU, M.: «Algunes fonts i la bibliografia dels deu darrers anys sobre el Regne Privatiu de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Ponències, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 119-136.

97 BORRÀS FELIU, A.: «Pergamins de l'època del Regne Privatiu de Mallorca conservats a l'arxiu del Palau Requesens de San Cugat del Vallès», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, II, Palma, 1990, pàg. 143-163.

98 Editorial Moll, 2 volums, Palma, 1997.

99 Vegeu l'apèndix bibliogràfic amb els estudis de Planas i també els anteriors de la dècada dels 80 per Roman Piña.

100 HILLGARTH, J.N.: «Mallorca como centro intelectual», *AEM*, 19 (1989), pàg. 205-211; «Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349), y otros documentos sobre la dinastía mallorquina», *Estudios Lulianos,* 30 (1990) pàg. 57-74; «Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 75-81.

101 JAUME III DE MALLORCA: *Lleis Palatines*, presentació i transcripció de Llorenç Pérez Martínez; introduccions de Gabriel Llompart i Marcel Durliat, Direcció General de Cultura, Palma, 1991.

102 JAUME III DE MALLORCA: *Cartes a Ramon Muntaner, 1332-1335*, Arxiu Històric, Eivissa, 1992, 19 pàg.

entre França i Aragó, la documentació de l'època, la vida quotidiana, els òrgans de poder de la part forana, el context ideològic del destronament, els privilegis i les franqueses o la pintura gòtic a l'època de Jaume III.[103] En els darrers anys, els estudis desenvolupats per Gabriel Ensenyat[104] o Pau Cateura[105] han aportat llum a les interpretacions dels complexos fets de la fi del regne de Mallorca.

Les seves aportacions s'han completat amb altres estudis de diversos autors que –amb variants– han sintetitzat el regnat de Jaume III i la reincorporació a la Corona d'Aragó. Destacar les darreres aportacions de Lluís Tudela amb visions de conjunt,[106] els estudis numismàtics de Crusafont,[107] les aportacions sobre la documentació de l'època de Ricard Urgell,[108] les relacions amb el sultanat benimerí de Henri Bresc i Yusuf Ragib,[109] l'estudi sobre les *Lleis Palatines* de Gisela Drossbach i Gottfried Kerscher[110] o el recent vers la conquesta del Rosselló per Pierre-Vincent Claverie.[111]

Per finalitzar, cal dir que malgrat els esforços per apropar-se a l'etapa de Jaume III des d'una òptica documental, el seu regnat i la seva figura mostren encara avui en dia certa problemàtica metodològica. Qualsevol historiador o historiadora que s'aproximi a la figura de Jaume III de Mallorca quedarà sota la vigilància de detractors i partidaris del monarca i de les seves actuacions. Aquesta vigilància no està –avui en dia– encara exempta de polèmica, tot i que bona part dels discursos que figuren entorn de la fi del regne de Mallorca, de la seva independència o dependència i de la fi de la 'dinastia mallorquina' mostren una clara voluntarietat política més que històrica. Així que encara hi ha molt per dir.

103 CATEURA BENNÀSSER, Pau (coord.): *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, El regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa,* Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998.

104 ENSENYAT PUJOL, G.: «La Antigua Corona de Mallorca a mediados del siglo XIV». *Edad Media. Revista de Historia,* 8 (2007), pàg. 59-77; «Referències cronístiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona Catalanoaragonesa», XVIII Congrés Corona d'Aragó, Generalitat Valenciana-Fundació Jaume II el Just, II, València, 2005, pàg. 1867-1880.

105 Entre d'altres: CATEURA BENNÀSSER, P.: *El Regne esvaït, desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca 1300-1335)*, El Tall Editorial, Palma, 1998; *Mallorca en el segle XIV*, El Tall, Palma, 2005.

106 TUDELA VILLALONGA, Lluís: «Jaime III de Mallorca (1324-1343)», *Historia de las Islas Baleares. 7. La dinastía de Mallorca-Rosellón (1276-1343),* El Mundo, Palma, 2006, pàg. 150-185.

107 CRUSAFONT SABATER, M.: «Jaume III de Mallorca (1324-1343), veritable creador del florí català», *Acta Numismática*, 15 (1985) pàg. 203-217; «La politica monetaria de Jaime III de Mallorca», *Randa*, 50 (2003), pàg. 41-48; CRUSAFONT I SABATER, Miquel; VIDAL, Andreu: «Els rals d'or de Mallorca a nom de Jaume: Jaume II o Jaume III?», *Acta numismàtica*, 33 (2003), pàg. 69-79.

108 URGELL HERNÁNDEZ, R.: «El Llibre dels Reis: mite i realitat», *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 18 (2008), pàg. 7-15.

109 BRESC, Henri; RÂGIB, Y suf: *Le sultan mérinide Ab l- asan 'Al et Jacques III de Majorque: du traité de paix au pacte secret*, Cahier des Annales islamologiques, 32, El Caire, 2011.

110 *Utilidad y decoro: Zeremoniell und symbolische Kommunikation in den «Leges Palatinae» Konig Jacobs III. von Mallorca (1337)*, Reichert Verlag, Wiesbaden, 2013.

111 CLAVERIE, Pierre-Vincent: *La conquête du Roussillon par Pierre le Cérémonieux (1341-1345)*, Trabucaire, Canet, 2014.

**L'època de Jaume III a la bibliografia**

Abreviatures utilitzades:

*AEM: Anuario de Estudios Medievales*, CSIC, Barcelona.
*BSAL: Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.
*EB: Estudis Baleàrics*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma.

ABULAFIA, D.: «Les relacions comercials i polítiques entre el Regne de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Comunicacions, III (1990), Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, pàg. 69-79.

ABULAFIA, D.: «The problem of the Kingdom of Majorca. I, Political identity», *Mediterranean Historical Review*, 5 (1990), pàg. 150-168.

ABULAFIA, D.: «The problem of the Kingdom of Majorca. II, Economic identity», *Mediterranean Historical Review*, 6.1 (1991), pàg. 35-61.

ABULAFIA, D.: «A settled frontier: the Catalan Kingdom of Majorca», *Journal of Medieval History*, 18.3 (1992), pàg. 319-333.

ABULAFIA, D.: «Commerce and the Kingom of Majorca (1150-1450)», *Iberia and the Mediterranean World of the middles ages. Essays in honor of Robert I. Burns* (1995), Leuden-New York- Köln, pàg. 345-377.

ABULAFIA, D.: *A Mediterranean emporiom. The catalan kingdom of Majorca*, Cambridge University Press, Nueva York, 1994 (edició en castellà: *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Ediciones Omega, Barcelona, 1996).

ABULAFIA, D.: «Un cas à vérifies: le roi de Majorque les marchands de Montpellier et l'exemption de la leude», *Congreso de Historia de la Corona de Aragón (XV, Jaca, 1993), 'El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)'*, I-4, Gobierno de Aragón, Saragossa, 1996, pàg. 9-22.

ABULAFIA, D.: «Consideraciones sobre la historia del reino de Mallorca: Mallorca entre Aragón y Francia», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 37-52.

AGUILÓ, E.K.: «Detalles del sitio del castillo de Pollensa», *BSAL,* III (1889), pàg. 251-252.

AGUILÓ, E.K.: «Más detalles del sitio del castillo de Pollensa», *BSAL,* III (1889), pàg. 261-262.

AGUILÓ, E.K.: «Concesiones de Jaume III a su hermano bastardo Sancho de Mallorca», *BSAL,* VII (1899), pàg. 62.

AGUILÓ, E.K.: «Cartes autógrafes de Jaume III al Arxiu de la Corona d'Aragó»», *BSAL,* XI (1907), pàg. 47-49.

AGUILÓ, E.K.: «Segon matrimoni de Jaume III ab Violant de Vilaragut. Documents esponsalicis», *BSAL,* XI (1907), pàg. 49-52.

AGUILÓ, T.: «La Batalla de Llucmajor», *La Palma. Seminario de Historia y Literatura*, 4, 25 d'octubre de 1840.

ALOMAR I ESTEVE, G.: «La Capilla de la Trinidad, panteón de los Reyes de la Casa de Mallorca», *Cuadernos de Arquitectura*, 10 (1949), pàg. 21-26.

ALOMAR I ESTEVE, G.: *Historia de las Islas Baleares*, Edicions Cort, Palma, 1979.

ALOMAR I ESTEVE, G.: «Introducció a l'estudi sistemàtic dels documents de la Cancelleria dels Reis de Mallorca que se conserven a França», *Majorque, Languedoc et Roussillon. De l'Antiquité à nos jours*, 1982, pàg. 47-52.

ARNALL I JUAN, M. J.: «El llibre de privilegis i franqueses del regne de Mallorca a la biblioteca del Palau de Peralada. XIII», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 121-141.

BALLESTER, J.: «Musical iconography in the ephemeral Kingdom of Majorca (1262-1349): symbolic and metaphoric meanings in the «Leges Palatinae» (1337) miniatures», *Imago Musicae*, 25 (2012), pàg. 7-28.

BARCELÓ CRESPÍ, M.: «La mitificació del regne de Mallorca (1276-1349) en la historiografia mallorquina», *Royaume de Majorque. De l'histoire au mythe*, Cedac, Perpiñán, 1998, pàg. 119-128.

BAUER-EBERHARDT, U.: «Die «Leges Palatinae» und ihre kunstlerische Zuordnung: Neufund», *Kunstchronik*, 66.2 (2013), pàg. 86-90.

BELENGUER, E.: *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387),* Pagès Editors, Lleida, 2015.

BLASON, M.: «Un'ambasciata di Pietro IV d'Aragona in Italia (1346) e i prodromi della alleanza veneto-aragonese del 1351», *AEM*, 5 (1968), pàg. 237-263.

BOFARULL Y DE SARTORIO, M.: *Proceso contra el Rey de Mallorca D. Jaime III, mandado formar por el Rey D. Pedro IV de Aragon,* Imprenta del Archivo, Barcelona, 1866, 3 v.

BOHIGAS, P.: «La il·luminació de les Leges Palatinae de Mallorca», *Scriptorium: International Review of Manuscript Studies*, 23 (1969), pàg. 94-100.

BONET, M.: «Un pequeño detalle referente a la historia de Jaime III», *Almanaque Balear,* 1885, Palma, pàg. 133-136.

BONET, M.: «Defensa de Mallorca contra Pedro IV de Aragón», *BSAL*, VI (1895-1896), pàg. 116, 121, 143, 168, 182, 197, 216, 235 y 262.

BORRÀS FELIU, A.: «Pergamins de l'època del Regne Privatiu de Mallorca conservats a l'arxiu del Palau Requesens de San Cugat del Vallès», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, II, Palma, 1990, pàg. 143-163.

BOVER, J. M.: *Historia de la Casa real de Mallorca y noticia de las monedas propias de esta isla*, Librería de F. Guasp, Palma, 1855.

BRESC, H.; RÂGIB, Y.: *Le sultan mérinide Ab l-asan ʻAl et Jacques III de Majorque: du traité de paix au pacte secret*, Cahier des Annales islamologiques, 32, El Caire, 2011.

CALMETTE, J.: «Perpignan et la domination majorquine», *Bulletin de la Société Arquéologique du Midi de la France,* 45 (1915-1917), pàg. 339-340.

CALMETTE, J.; VIDAL, P.: *Histoire de Roussillon,* Boivin & Cie, Editeurs, Paris, 1923.

CAMPANER Y FUENTES, Á.: «Algunas noticias sobre el florín de Aragón, especialmente el acuñado en Mallorca», *Almanaque Balear,* 1878, pàg. 153-164.

CAMPANER Y FUENTES, Á.: *Cronicón Mayoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1200 a 1800*, Juan Colomar y Salas, Palma, 1887 (edició de: Imprenta Mossèn Alcover, Palma, 1967).

CANALS, S.: «Sources parissiennes de l'Histoire de Majorque», *BSAL*, XXX (1951), pàg. 608-631.

CANELLAS LÓPEZ, A.: «Relacions políticas, militares y dinásticas entre la Corona de Aragón, Montpellier y los Países del Languedoc», *Cuadernos de Historia Jerónimo Zurita*, 53-54 (1986), pàg. 7-36.

CARBONELL-LAMOTHE, Y.: «Les relations artistiques entre la Royaume de Majorque et le Midi de la France: bilan les connaissances et perspectives de recherche», *Jornades d'Estudis Històrics Locals (IV, Palma), 'El Regne de Mallorca i el sud francès'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1986, pàg. 41-58.

CARBONELL VADELL, G.: *La dinastía de Mallorca. Resumen histórico de sus vicisitudes*. Editora Mallorquina de Francisco Pons, Palma, 1962.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «Notas sobre las relaciones entre Mallorca y el Reino de Granada en la década de 1339-1349», *BSAL*, XXXVII (1979), pàg. 151-165.

CATEURA BENNÀSSER, P.: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*. Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1982.

CATEURA BENNÀSSER, P.: *Instituciones y sociedad en la Mallorca medieval*. Universidad Nacional de Educación a Distancia, Palma, 1983.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «Las instalaciones portuarias de la Ciudad de Mallorca (1300-1350)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, I, Palma, 1989, pàg. 49-60.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «El municipio balear en la Edad Media cristiana», *II Congreso de Estudios Medievales 'Consejos y Ciudades en la Edad Media Hispánica*, Fundación Sánchez Albornoz, Ávila, 1990, pàg. 147-162.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «Fiscalidad real y municipal en la Mallorca del siglo XIV». *Anuari d'Estudis Medievals,* 22 (1992), pàg. 443-461.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «Transformaciones institucionales en la Mallorca del siglo XIV», *Congreso de Historia de la Corona de Aragón (XV, Jaca, 1993), 'El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)'*, I-2, Gobierno de Aragón, Saragossa, 1996, pàg. 107-120.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «La 'Ciutat de Mallorques' y las villas mallorquinas: presión fiscal y conflictos sociales», *V Congreso de Estudios Medievales 'Finanzas y Fiscalidad Municipal"*, Fundación Sánchez Albornoz, Ávila, 1997, pàg. 275-300.

CATEURA BENNÀSSER, P.: «El Regne de Mallorca, estructura política i viabilitat financiera (1300-1327)», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 13-35.

CATEURA BENNÀSSER, P.: *El Regne esvaït, desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal (Mallorca 1300-1335)*, El Tall Editorial, Palma, 1998.

CATEURA BENNÀSSER, P.: *Mallorca en el segle XIV*, El Tall, Palma, 2005.

CHAUVET, H.: *Pages peu connues de l'Histoire de France se rapportant au Roussillon,* Indépendant des Pyrénées-Orientales, 1942.

CHAUVET, H.: *Histoire du Roussillon des origines à nos jours*, Imp. Du Midi, Perpinyà, 1952.

CLAVERIE, P. V.: *La conquête du Roussillon par Pierre le Cérémonieux (1341-1345)*, Trabucaire, Canet, 2014.

CRUSAFONT SABATER, M.: «Jaume III de Mallorca (1324-1343), veritable creador del florí català», *Acta Numismática*, 15 (1985) pàg. 203-217.

CRUSAFONT SABATER, M.: «La politica monetaria de Jaime III de Mallorca», *Randa,* 50 (2003), pàg. 41-48.

CRUSAFONT I SABATER, M.; VIDAL, A.: «Els rals d'or de Mallorca a nom de Jaume: Jaume II o Jaume III?», *Acta numismàtica*, 33 (2003), pàg. 69-79.

D'AIGREFEUILLE, C.: *Histoire de la ville de Montpellier,* Coulet, Montpellier, 1876.

DROSSBACH, G.: «Hof ohne Herrschaft? 'Haus' und 'Hof' in den 'Leges Palatinae' König Jakobs III. Von Mallorca und in der 'Yconomica' Konrads von Megenberg», *Das Öffentliche und Private*, 1998, pàg. 639-669.

DROSSBACH, G.; KERSCHER, G.: *Utilidad y decoro: Zeremoniell und symbolische Kommunikation in den «Leges Palatinae» Konig Jacobs III. von Mallorca (1337),* Reichert Verlag, Wiesbaden, 2013.

DURLAIT, M.: «L'art dans le royaume de Majorque», *Information d'Histoire de l'Art* [Paris], VII (1962), pàg. 143-150.

DURLAIT, M.: *L'art, dans le Royanme de Majorque: Les debuis de l'art gothique en Rousillon en Cerdagne et aux. Baleares*, Toulouse, Privat, 1962, 404 pàg. [ed. català, *L'art en el Regne de Mallorca,* Editorial Moll, Palma, 1964, 316 pàg.].

DURLAIT, M.: «L'art dans le royaume de Majorque», *L'information d'Histoire de l'Art*, VII, 4 (1962), pàg. 143-150.

DURLAIT, M.: *Histoire du Roussillon*, Presses Universitaires de France, Paris, 1969.

DURLAIT, M.: «Les Châteaux des Rois de Majorque: origene de leurs partis architectaraix», *BSAL*, XLI (1985), pàg. 47-56.

ENSENYAT PUJOL, G.: «Algunos préstamos otorgados a Pedro el Ceremonioso tras la invasión de Mallorca», *Mayurqa*, 21 (1985-1987), págs. 121-132.

ENSENYAT PUJOL, G.: «Dues transferències de censos de Reial Patrimoni mallorquí per finançar la guerra amb Gènova», *BSAL*, XLIII (1987), pàg. 59-70.

ENSENYAT PUJOL, G.: «Caballos armados mallorquines en la campaña del Rosellón (1343-1345)», *Actes du XIIe Congrès d'Histoire Couronne d'Aragon 'La Couronne d'Aragon et les Pays de Langue d'Oc (1204-1349)*, Société Archéologique de Montpellier, Montpellier, 1988, pàg. 215-224.

ENSENYAT PUJOL, G.: «El 'lou' dels genovesos: els canvis operats després de l'annexió de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, I, Palma, 1989, pàg. 73-83.

ENSENYAT PUJOL, G.: «La marca concedida per Jaume III a Mateu Pellicer contre els súbdits de la Corona catalano-aragonesa», *BSAL*, XLV (1989), pàg. 123-131.

ENSENYAT PUJOL, G.: «La donació de dues cavalleries propietat dels legitimistes feta per Pere IV després de la reintegració de Mallorca», *Mayurqa*, 22.1 (1989), pàg. 229-238.

ENSENYAT PUJOL, G.: «La guerra del cors entre Jaume III i Pere IV: un episodi desconegut de la reintegració de Mallorca a la Corona d'Aragó (1342-1349)», *EB*, 36 (1990), pàg. 41-50.

ENSENYAT PUJOL, G.: «El regne de Mallorca i la república de Gènova: les difícils relacions durant els anys centrals del segle XIV», *Randa*, 29 (1991), pàg. 63-74.

ENSENYAT PUJOL, G.: «Jaume III i Pere el Cerimoniós a través de la historiografia balear», *Lluc*, 774 (1993), pàg. 15-20.

ENSENYAT PUJOL, G.: *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343-1349)*, Editorial Moll, Palma, 1997.

ENSENYAT PUJOL, G.: «La Antigua Corona de Mallorca a mediados del siglo XIV». *Edad Media. Revista de Historia,* 8 (2007), pàg. 59-77.

ENSENYAT PUJOL, G.: «Referències cronístiques i literàries medievals sobre la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona Catalanoaragonesa», *XVIII Congrés Corona d'Aragó*, Generalitat Valenciana-Fundació Jaume II el Just, II, València, 2005, pàg. 1867-1880.

FABRE DE MORLHON, J.: «El Montpeller de los Reyes de Mallorca», *BSAL,* XXXV (1976), pàg. 234-242.

FAJARNÉS, E.: «Autoridades de Mallorca durante la ocupación del Reino por Pedro IV (1343-1346)», *BSAL*, VI (1895-1896), pàg. 33.

FONT OBRADOR, B.: «Mallorca en 1349», *BSAL*, XXXII, 798-800 (1964), pàg. 245-260.

FULLANA MORAGUES, A.: *Final de la dinastía de los reyes de Mallorca, con la muerte de Jaime III en 1349* [manuscrit], Certamen del Seminari Conciliar de Sant Pere, Palma, 1950, 65 pàg.

GARCÍA EDO, V.; FELIP SAMPERE, V.: «Interès de la ciutat de Barcelona en la conservació de Mallorca dins la confederació catalano-aragonesa en 1349: una puntualització a Zurita», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Institut d'Estudis Baleàrics, Comunicacions, II, Palma, 1990, pàg. 207-213.

GARRIDO ÁLVAREZ, L.: «La empresa de Jaime III para la reconquista de Mallorca. Algunas notas para su estudio», *EB,* 29/30 (1988), pàg. 33-38.

*Honras fúnebres que se tributarán á los restos mortales de D. Jaime III, Rey de Mallorca, al ser trasladados desde Valencia á esta Isla,* Tip. Católica de Calatayud y Pizá, Palma, 1905. 2 pàg.

HENRY, J.: *Histoire du Roussilon comprenant l'histoire du rouyame de Majorque,* Impr. Royale, Paris, 2 vols. 1835.

HILLGARTH, J. N.: «Mallorca como centro intelectual», *AEM*, 19 (1989), pàg. 205-211.

HILLGARTH, J. N.: «Un inventario del rey Jaime III de Mallorca (1349), y otros documentos sobre la dinastía mallorquina», *Estudios Lulianos*, 30 (1990) pàg. 57-74.

HILLGARTH, J. N.: «Los libros y la cultura de Jaime III de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 75-81.

JAUME III DE MALLORCA: *Lleis Palatines*, presentació i transcripció de Llorenç Pérez Martínez; introduccions de Gabriel Llompart i Marcel Durliat, Direcció General de Cultura, Palma, 1991.

JAUME III DE MALLORCA: *Cartes a Ramon Muntaner, 1332-1335*, Arxiu Històric, Eivissa, 1992, 19 pàg.

*La toma del Castillo de Bellver, 1343 : Romance II*. S.l. : s.n., s.a., 12 pàg.

LALINDE ABADÍA, J.: «El desarrollo político e institucional del Reino Privativo de Mallorca - Islas Adyacentes (1230-1349)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Ponències, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, 63-88.

LECOY DE LA MARCHE, A.: *Les relations politiques de la France avec le royaume de Majoque (les iles Baléars, Roussillon, Montpellier, etc.)*, Ernest Leroux Éditeur, Paris, 1892.

LLABRÉS, G.: «Documentos referentes a la usurpación del reino de Mallorca», *BSAL*, 3 (1889), p 56 i 72.

LLOMPART MORAGUES, G.: *La pintura medieval mallorquina. Su entorno cultural y su iconografía*, Lluis Ripoll Editor, Palma, 1977.

LLOMPART MORAGUES, G.: «Una violenta abatuda de la bandera de Mallorca l'any 1343», *EB*, 8 (1983), pàg. 35-45.

LLOMPART MORAGUES, G.: «La presunta conspiración mallorquina de Miquel Rul·lan contra Pedro IV de Aragón (1343)», *BSAL*, XLII (1986), pàg. 79-110.

LLOMPART MORAGUES, Gabriel: *Ferrer de Montpalau, «lo cavaller de Martinell» entre Jaume III de Mallorca i Pere IV de Aragón*, Trabajos del Museo de Menorca, 1987.

LLOMPART MORAGUES, G.: «Rei de Mallorches mal regnats... Una enquesta secreta feta pel governador Arnau d'Erill en 1344», *Randa*, 29 (1991), pàg. 51-62.

LOPEZ BONET, J. F.: *El diezmo en el reino de Mallorca y en la estructura económica de la Procuración Real (1315-1396), Universitat de les Illes Balears, Tesi Doctoral*, Palma, 1986.

LOPEZ BONET, J. F.: *La riquesa de Mallorca al segle XIV*, Consell Insular de Mallorca, Palma, 1989.

LÓPEZ PÉREZ, M. D. *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)* (1a ed., 974 pàg.), Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques, Barcelona, 1995.

MACABICH, I.: «Cartas de Jaime III al cronista Ramón Muntaner su lugarteniente en Ibiza (1332-1335)», *BSAL*, 17 (1919), pàg. 252-256, 263-266.

MACAIRE, P.: «Les relations commerciales entre Majorque, Collioure et Perpignan au Xve siècle», *Majorque, Languedoc et Roussillon de l'Antiquité à nous jours»*

*(Actes du LIIIe Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Rousillon organisé a Palma de Mallorca les 16 et 17 mai 1980 par la Societat Arqueològica Lul·liana)*, 1982, pàg. 77-79.

MACKINZIE, M.: *The royal house of Majorca*, Gráficas Miramar, Palma, 1962, 122 pàg.

MANERA ROCA, M. C.: «Pergamins Reals del Archivo del Reino de Mallorca datados en Perpignan (1284-1346)», *XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Montpellier, 1987, pàg. 125-134.

MARCET i JUNCOSA, A.: *Breu història de les terres catalanes del nord*, Trabucaire, Perpinyà, 1988.

MARCET i JUNCOSA, A.: «Apunts sobre la historiografia dels comtats de Rosselló, Conflent i Cerdanya a l'època moderna», *Revista de Catalunya,* 20 (1988), pàg. 81-86.

MARCÚS MAIMÓ, L. M.: «La monarquia privativa i el municipi de la ciutat de Mallorca durant la guerra amb Gènova (1330-1333)», *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 1-III, Gobierno de Aragón, Saragossa, 1996, pàg. 135-153.

MARCÚS MAIMÓ, L. M.: «Notes sobre la menestralia medieval: els picapeders i les reformes urbanes a la Ciutat de Mallorca 1332-1333», *IX Jornades d'Estudis Històrics Locals 'La manufactura urbana i els menestrals (s. XIII-XVI)'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 97-114.

MARTÍNEZ FERRANDO, J. E.: *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I, Jaume II, Sanç, Jaume III, Jaume IV*, Aedos, Biblioteca Biogràfica Catalana, 21, Barcelona, 1960, 312 pàg.

MAS FORNERS, A.: «La problemàtica evolució política del regne privatiu», BERENGUER, E. (dir.): *Història de les Illes Balears,* Edicions 62, Barcelona, 2004, pàg. 51-83.

MAS QUETGLAS, J.: Història *de la ciutat de Palma*, Editorial Moll, Palma, 1998.

MATHEU MULET, P. A.: «La Capilla Real», *Guías de la Seo de Mallorca*, Editorial Mallorquina de Francisco Pons, Palma, 1954.

MATEU IBARS, J.: «El 'dominus montispesulani' de Jaime I de Aragón a Jaime III de Mallorca (1213-1349): evocación de la conquesta de Valencia», *XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Montpellier, 1987, pàg. 91-98.

MATEU IBARS, J.: «"Philippus de Maiorica", tutor de Jaime III de este reino: noticias diplomáticas según Lletres Reals 25, de Real Patrimonio (1325-1328) en el Archivo del Reino de Mallorca», *Documenta et Scripta*, 1993, pàg. 151-186.

MATEU LLOPIS, F.: «Rex Maioricarum. Notas sobre la institución diplomática de los Reyes privativos de Mallorca», *BSAL*, XXXI (1955-1956), pàg. 198-203.

MATEU LLOPIS, F.: «Sobre el curso legal de la moneda en Aragón, Cataluña, Valencia y Mallorca. Siglos XIII y XIV», *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Barcelona, 1964, pàg. 517-528.

MELIÀ Y BERNABEU, J.: *Cap a una interpretació de la Història de Mallorca*, Mediterrània Edicions, Barcelona, 1967, 32 pàg.

MOLLAT, M.: «Deux études relatives aux construccions navals à Barcelona et à Palma de Majorque au XIV siècle», *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I (1965), pàg. 559-566.

MONTAGUT ESTRAGUES, T.: «La consignació de rendes reials feta per Jaume III de Mallorca (1343-1345)», *Actes du XII Congrès d'Histoire de la Couronne d'Aragon*, Montpellier, 1988, pàg. 203-213.

MORELLÓ BAGET, J.: «El «Laudum impositum contra janueneses» i la serva col·lecta a Eivissa a la dècada de 1340», *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Generalitat Valenciana-Fundació Jaume II el Just, València 2004, vol. 1 pàg. 719-736.

MORRO VENY, G.: «La contribució financera de Mallorca al sosteniment de Sardenya», *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Sàsser-l'Alguer, 2-2 (1995), pàg. 643-656.

MORRO VENY, G.: «La relació entre el poder reial i el poder institucional a la Mallorca de mitjan segle XV», *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* 1-5, Gobierno de Aragón, Saragossa, 1996, pàg. 225-240.

MORRO VENY, G.: «Els òrgans de poder de la Part Forana a l'època de Jaume III», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 225-242.

MORRO VENY, G.: «Mallorca», *Historia de las Islas Baleares. 8. El reino de Mallorca unido a la Corona de Aragón (1343-1412),* El Mundo, Palma, 2006, pàg. 7-27.

MUNAR CLAR, M.: *Fi tràgic del Rey Jaume III de Mallorca* [manuscrit], Certamen del Seminari Conciliar de Sant Pere, Palma, 1903, 12 pàg.

MUNTANER BUJOSA, J.; PONS Y MARQUÉS, J.: «Sarcófagos reales en la Catedral», *BSAL*, 30, 725-726 (1947), pàg. 201-215.

MUNTANER BUJOSA, J.; VICH SALOM, J.: *Documenta Regni Majoricarum, 1229-1349*, Imprenta Amengual y Muntaner, Palma, 1945, 308 pàg.

MUTGÉ VIVES, J.: «La contribució del Regne de Mallorca a la guerra catalano-genovesa de 1330-1335», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Comunicacions, I, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 217-226.

OLIVER, A.: «La cultura en el primitiu regne de Mallorca: 1230-1349», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Comunicacions, I, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 103-117.

OLIVERES DE PICÓ, E.: «La fin du royaume de Majorque», *Société agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées-Orientales,* 72 (1957), pàg. 109-130.

OLIVERES DE PICÓ, E.: *El rei sense reialme (Jaume IV de Mallorca)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 1965.

OLIVERES DE PICÓ, E.: «Després de la fi del Reialme de Mallorca», *Congrès de la 'Federation historique du Languedoc Méditerranean et du Roussillon'*, Perpinyà, XLIII (1970), pàg. 195-203.

PIÑA HOMS, R.: *Participació de Mallorca en les corts catalanes*, La Caixa, Palma, 1978.

PIÑA HOMS, R.: *Els reis de la Casa de Mallorca*, Ajuntament de Palma, Palma, 1982.

PIÑA HOMS, R.: «La condición natural del reino de Mallorca», *Anuario de Historia del Derecho Español*, 55 (1985), pàg. 309-332.

PIÑA HOMS, R.: *La creación del derecho en el Reino de Mallorca*, Ediciones Cort, Palma, 1987.

PIÑA HOMS, R.: *Derecho Histórico del Reino de Mallorca*, Ediciones Cort, Palma, 1993.

PIÑA HOMS, R.: «Les institucions de les Balears: una resposta illenca als models catalans des de l'associació Regne de Mallorca-Principat», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13.1 (1993), pàg. 35-44.

PLANAS ROSSELLÓ, A.: *El Sindicat de Fora, corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*. Miquel Font Editor, Palma, 1995.

PLANAS ROSSELLÓ, A.: «El Veguer de Fora (1301-1450)», *BSAL.*, 51 (1995), pàg. 45-88.

PLANAS ROSSELLÓ, A.: «El Juez Ejecutor de la Juraría de Mallorca (1336-1758)», *BSAL*, 53 (1997), pàg. 71-96.

PLANAS ROSSELLÓ, A.: «Los bailes reales de las villas de Mallorca», *BSAL*, 54 (1998), pàg. 7-44.

PLANAS ROSSELLÓ, A.: *El proceso penal en el reino de Mallorca*, Miquel Font Editor, Palma, 1998.

PIFERRER, P.; QUADRADO, J. M.: *Islas Baleares*, Estab. Tip., Editorial de Daniel Cortezo y Cª, Barcelona, 1888.

PONS LLABRÉS, C.: «En torno a los privilegios de los caballeros de Mallorca (1230-1349)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 47-59.

PONS LLABRÉS, C.: «Privilegi dels cavallers de Mallorca (1230-1349)», *Randa*, 29 (1991), pàg. 7-12.

PONS PASTOR, A.: *Breve historia de Mallorca*, Panorama Balear, 9, Palma, 1952, 16 pàg.

PONS PASTOR, A.i: *Els reis de la Casa de Mallorca*, Barcino, Colección 'Popular Barcino', 178, Barcelona, 1957, 76 pàg.

PONS PASTOR, A.: *Historia del Reino de Mallorca*, Imprenta Mossèn Alcover, Colección 'Ángel', 1, Palma, 1963, 312 pàg.

PORCEL PUJOL, B.: *Los Reyes de Mallorca*, Promo-Mallorca, Palma, 1997.

POU MUNTANER, J.; SEVILLANO COLOM, F.: *Historia del Puerto de Palma de Mallorca*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1974.

QUADRADO, J. M.: «El último rey de Mallorca. 1349», *La Palma. Seminario de Historia y Literatura*, 4, 25 d'octubre de 1840, pàg. 34-36.

QUADRADO, J. M.: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*, Palma Imp. y Librería de Estevan Trias, Palma, 1895.

QUADRADO, J. M.: «Proceso instruído en 1345 contra el Gobernador Arnaldo de Erill, su asesor Des Torrens y el Procurador Real Bernardo Morera, acusado de favorecer a los partidarios del destronado Jaime III, von otros procedimientos tocantes a la confiscación de bienes de los condenados a muerte y al destierro de los sospechosos», *BSAL*, 15 (1914), pàg. 1-15, 65-80, 81-94.

RAMIS I RAMIS, J.: *Extracto del arreglo llamado pariatje del Rey Don Jaime III de Mallorca sobre la Pabordia y Rectorias de Menorca, acompañado de varias notas para su mayor aclaracion*, Imp. de Pedro Antonio Serra, 1815, Maó, 176 pàg.

RAMOS RODRÍGUEZ, R.: «Para una contribución a la iconografía de los reyes de Mallorca (s. XIII-XIV)», *EB*, 64-65 (1999-2000), pàg. 193-199.

RENARD DE SAINT-MALO, J. B.: «Conséquences de l'établissement du royaume de Majorque», *Le Publicateur du Departement des Pyrenees Orientales*, 42 (1833), pàg. 165-166.

RIERA FERRER, J .J.: *La travessia d'Andorra pel rei Jaume III de Mallorca*, Editorial Andorra, Andorra, 1986.

RIERA FERRER, J. J.: «Documentos de los Reyes de Mallorca expedidos en el sur de Francia», *XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Montpellier, 2 (1988), pàg. 135-145.

RIERA MELIS, A.: «El Regne de Mallorca en el context internacional de la primera meitat del segle XIV», en *Homenatge a la memòria del prof. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, 1987, pàg. 45-68.

RIERA VAYREDA, F.: «Regesta de documentos de los reyes de Mallorca expedidos en el sur de Francia: 1344-1345», *XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Montpellier, III (1987), pàg. 251-266.

RIU RIU, M.: «Algunes fonts i la bibliografia dels deu darrers anys sobre el Regne Privatiu de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Ponències, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 119-136,

RODRÍGUEZ CHUMILLAS, I.: «Introducción a los privilegios y franquezas de Sancho y Jaime III», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 365-390.

RODRÍGUEZ TEJERINA, J. M.: «Barberos, médicos, cirujanos y boticarios en las Leyes Palatinas de Jaime III», *EB,* 1 (1982) pàg. 53-63.

ROMANO, D.: «En torno a Menahem, físico y alquimista judío de los reyes de Mallorca y Aragón (1344-1348)», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1990, pàg. 95-102.

ROMESTAN, G.: «Les marchands de Montpellier et la leude de Majorque pendant la première moitié du XIVe siècle», *Majorque, Languedoc et Roussillon de l'Antiguité à nous jours*, Montpeller, 1982, pàg. 52-60.

ROQUE, F.: *Les rois de Majorque*, Prades, Conflent, 1979.

ROSSELLÓ BORDOY, G.: *Els reis de Mallorca i el seu poble. 1229-1349*, Palma, 1984.

SABATER, G.: *Historia de las Baleares*, Edicions Cort, Palma, 1987.

SABATER, S.: «La importància de l'època del Regne Privatiu en el desenvolupament de la pintura gòtica mallorquina», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, p 391-409.

SÁNCHEZ MARTÍNEZ, M.: «Mallorquines y genoveses en Almería durante el primer tercio del siglo XIV: el proceso contra Jaume Manfré (1334)», *Miscel·lània de Textos Medievals*, 6 (1988), pàg. 103-162.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Vinculación de las Baleares a la Corona de Aragón», *Revista Balear*, 2 (1966), pàg. 3-19.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Alba del reino de Mallorca», MASCARÓ, J.: *Historia de Mallorca,* Palma, 1970.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Mallorca en el siglo XIV», *AEM*, 7 (1970-71), pàg. 166-238.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Sobre la dinastía de Mallorca», *Baleares: antología de temas*, II (1976), pàg. 25-83.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Sobre la institucionalización de las asambleas representativas de Mallorca», *Anuario de Historia del Derecho Español*, L (1980), pàg. 206-302.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca (siglos XIII-VIII)», *EB*, 3 (1981), pàg. 1-197.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Tensión Corona de Aragón-Corona de Mallorca. La sucesión de Sancho de Mallorca (1318-1326)», *En la España Medieval*, II (1982), pàg. 423-495.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «El Reino de Mallorca (1276-1343)», *Historia General de España y América*. IV (1984), Madrid, pàg. 731-758.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «El municipio en el Reino de Mallorca», *EB*, 31 (1988), pàg. 5-38.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Repoblación y sociedad en el Reino de Mallorca. 1230-1343», *Espacio, Tiempo y Forma. Historia Medieval. Serie III*, 1 (1989), pàg. 525-540.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: «Contexto histórico del Reino de Mallorca», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Ponències, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 25-61.

SANTAMARÍA ARÁNDEZ, Á.: *Conversaciones sobre la dinastía de Mallorca*. Palma, 1993.

SANZ DE LA TORRE, A.: «La reivindicación de la monarquía privativa mallorquina durante el Romanticismo», *BSAL*, LIV (1998), pàg. 439-448.

SANXO, P. A.: «Antichs privilegis y franqueses del Regne. Regnat de Jaume III», *BSAL*, 13 (1911), pàg. 17, 177 i 193.

SASTRE, F.: «L'església menorquina durant el regne privatiu», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 149-164.

SASTRE MOLL, J.: «Relaciones político-comerciales entre Mallorca y el Rossellón en el primer tercio del siglo XIV», *XII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, II, Montpellier, 1987, pàg. 217-239.

SASTRE MOLL, J.: «Política y finanzas de la corona mallorquina en la isla de Menorca (1300-1343)», *Revista de Menorca,* 1988.2, pàg. 246-291.

SASTRE MOLL, J.: «Caballeros estipendiarios en Mallorca (1311-1343)», *Mayurqa*, 22.II (1989), pàg. 569-579.

SASTRE MOLL, J.: «El Castillo de Bellver bajo la dinastía de los Reyes de Mallorca (1300/1343)», *EB*, 36 (1990), pàg. 63-82.

SASTRE MOLL, J.: «El impuesto del morabatí en el Reino de Mallorca (1300-1349)», *Acta Historica et Archealogica Medieavalia*, 10 (1989), pàg. 159-187.

SASTRE MOLL, J.: «El puerto de la Ciutat de Mallorca durante el reinado de Sancho y la regencia de Felipe de Mallorca (1311-1330): rentas reales portuarias y su reinversión», *Miscel·lània de Textos Medievals*, 7 (1994), pàg. 141-188.

SASTRE MOLL, J.: «Reflexions sobre la vida quotidiana a les illes durant l'època dels reis de la Casa de Mallorca», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 133-148.

SASTRE MOLL, J.: «Visita de Jaume III a Menorca, 1337», *Revista de Menorca*, 86.1 (2002), pàg. 59-69.

SASTRE MOLL, J.: «L'aportació de Mallorca a la Campanya del Rosselló contra Jaume III de Mallorca», *BSAL*, 65 (2009), pàg. 57-68.

SCHENA, O.; TRENCHS, J.: «Le leggi Palatinae di Giacomo III di Maiorica nella corte di Pietro IV d'Aragona», *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Comunicacions, II, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1989, pàg. 111-119.

SERRA, P. J.: «El castillo del rey (Pollensa)», *BSAL*, 1885, pàg. 27-28.

SERRA, P. J.: «Persecución de partidarios del rey Jaime III», *Almanaque para las islas Baleares*, 1885, pàg. 27-28.

SERRA I BARCELÓ, J.: «"Lo rei qui fo": el contex ideològic del destronament de Jaume III», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals, El regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa,* Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 265-290.

SEVILLANO COLOM, F.: «Mallorca y Castilla (1276-1343)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLVI.II (1970), pàg. 321-366.

SEVILLANO COLOM, F.: «Mercaderes y navegantes mallorquines (siglos XIII-XV)», MASCARÓ, J.: *Historia de Mallorca,* IV (1971), pàg. 431-520.

SEVILLANO COLOM, F.: «De la cancillería de los reyes de Mallorca», *Anuario de Historia del Derecho Español*, XLII (1972), pàg. 217-289.

SEVILLANO COLOM, F.: «De la Cancillería de los Reyes de Mallorca (1276-1343)», *BSAL*, 34 (1973), pàg. 26-31.

SOBREQUÉS CALLICÓ, J.: «Contribució econòmica del municipi de Barcelona a l'empresa de recuperación del Regne de Mallorca per Pere el Cerimoniós (1343-1349)», *VIII Congrés d'Història de la Corona, d'Aragó*, III, València, 1973, pàg. 513-531.

STYM-POPRER, S.; VERRIER, J.: «Le palais des rois de Majorque», *Congrès Archéologique de France. CXIIe Session tenue dans le Roussillon en 1954 par la Société Française d'Archéologie* [Paris-Orleans], 1955, pàg. 9-30.

THOMAS, L. J.: «Montpellier entre la France et l'Aragon pendant la première moitié du XIVè siècle», *Monspeliensia*, 1 (1928-1929), pàg. 1-56.

TRAPERO LLOBERA, M. A.: «El Consolat de la Mar de Mallorca: fons documentals», *EB*, 21 (1986), pàg. 63-76.

TRAPERO LLOBERA, M. A.: «Funcions registrals del Consolat de Mar de Mallorca: les Pòlisses de carregament», *EB*, 25 (1987), pàg. 51-56.

TRENCHS ODENA, J.; ARAGÓ, A. M.; CONDE DELGADO DE MOLINA, R.: *Las cancillerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1983.

TUDELA VILLALONGA, L.: *Catalunya, Mallorca i Gènova (1336-1349): economia i política*, El Tall, Palma, 2005.

TUDELA VILLALONGA, L.: «Jaime III de Mallorca (1324-1343)», *Historia de las Islas Baleares. 7. La dinastía de Mallorca-Rosellón (1276-1343),* El Mundo, Palma, 2006, pàg. 150-185.

TUDELA VILLALONGA, L.: «La organización de la corte en época de Jaime III según las 'Leyes Palatinas'», *Utilidad y decoro. Zeremoniell und symbolische Kommunikation in den «Leges Palatinae» König Jacobs* 2013, pàg. 29-42.

TUDELA VILLALONGA, L.; MAÍZ CHACÓN, J.: «Els mercaders jueus mallorquins a meitat del segle XIV», *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó,* Vol. I, Generalitat Valenciana-Fundació Jaume II el Just, València, 2008, 1129-1148.

URGELL HERNÁNDEZ, R.: «La documentació de l'època de la dinastia de Mallorca a l'Arxiu del Regne de Mallorca», *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals 'El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Privativa'*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma, 1998, pàg. 85-100.

URGELL HERNÁNDEZ, R.: « El Llibre dels Reis: mite i realitat «, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics*, 18 (2008), pàg. 7-15.

VICH Y SALOM, Juan: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca. Conferencia leida en el Salón de Actos del Ayuntamiento de Palma dia 31 de diciembre de 1945,* Vich, Palma, 1948.

VIDAL, P.: «Lutte entre Pierre IV d'Aragon et Jacques III de Majorque», *Journal Commercial Illustré des P.O.*, 1897-1900, pàg. 235.

VONES, L.: «Jakob III ("el Desdichado"), König von Mallorca (1315-1349)», *Lexikon des Mittelalters*, 5 (1991), 283-284.

WILLEMSEN, C. A.: «Jakob III von Mallorka und Peter IV von Aragon (1336-1349)», *Gesammelte Ausätze sur Kulturgeschichte Spaniens*, 8 (1940), pàg. 81-198.

WILLEMSEN, C. A.: *Ocaso del Reino de Mallorca y extinción de la dinastía mallorquina*, Ed. Ayuntamiento, Palma, 1955, 75 pàg.

XAMENA FIOL, P.: *Història de Mallorca*, Editorial Moll, Palma, 1978.

XAMENA FIOL, P.: *Resum d'Història de Mallorca*, Editorial Moll, Palma, 1978.